

Th. L. van Berkel

No. 2.139

BAARLE-NASSAU

SOCIAAL-ECONOMISCHE VERKENNING VAN EEN
RUILVERKAVELINGSGEBIED TEN ZUIDOOSTEN
VAN BREDA

Augustus 1980

SIGN: L 26-2.139
EX. NO: B
MLV.1

Landbouw-Economisch Instituut

Afdeling Structuuronderzoek

116643

OVERZICHT VAN VERWANTE PUBLIKATIES

No. 2.119	Melderslo Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied ten noordwesten van Venlo Th.L. van Berkel; augustus 1978	f 15,--
No. 2.121	De Marshoek, Hoonhorst-Wijthmen, Salland-West Sociaal-economische verkenning van drie gebieden in Overijssel J. de Rijk; december 1978	f 16,50
No. 2.122	Schalkwijk Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied ten zuiden van Utrecht J. de Rijk; maart 1979	f 13,75
No. 2.126	De land- en tuinbouw in Midden-Delfland J. de Rijk; mei 1979	f 11,--
No. 2.128	Land van Thorn Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied in Midden-Limburg Th.L. van Berkel; juni 1979	f 16,50
No. 2.130	Alphen en Riel Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied ten zuiden van Tilburg Th.L. van Berkel; augustus 1979	f 13,75
No. 2.134	Over-Betuwe-oost Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied in Gelderland J. de Rijk; oktober 1979	f 16,50
No. 2.136	Ontwikkelingen in de structuur van de landbouw in het Noorden des Lands Samenvatting en prognoses maart 1980	f 17,25
No. 2.137	Yerseke Moer Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied in Zeeland J. de Rijk; maart 1980	f 11,40

Inhoud

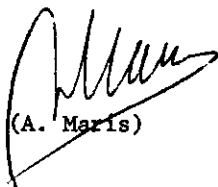
	Blz.
WOORD VOORAF	5
1. ALGEMEEN SOCIAAL-ECONOMISCHE ASPECTEN	7
1.1 Algemene oriëntatie	7
1.2 Bevolking	8
1.3 Beroepsbevolking en werkgelegenheid	12
1.4 Ruimtelijke ontwikkeling	14
2. BEDRIJVEN, CULTUURGROND EN ARBEIDSKRACHTEN	17
2.1 Aantal bedrijven naar beroepsgroep	17
2.2 Oppervlakte cultuurgrond	20
2.3 Wisselingen in het gebruik van de grond	22
2.4 Arbeidsbezetting, leeftijd van de bedrijfs- hoofden en aantal opvolgers	23
2.5 Rechtsvorm van grondgebruik	25
2.6 Ligging van de bedrijven met intensieve veehouderij	26
2.7 Verschillen tussen de deelgebieden	27
3. PRODUKTIEOMVANG, BEDRIJFSTYPEN EN PRODUKTIETAKKEN	29
3.1 Grondgebruik en produktie	29
3.2 Produktieomvang per bedrijf	30
3.3 Bedrijfstypen	32
3.4 De rundveehouderij	33
3.5 De intensieve veehouderij	38
3.6 De akkerbouw	39
3.7 De tuinbouw	40
3.8 Produktie en arbeid	42
3.9 Verschillen tussen de deelgebieden	43
3.10 Bedrijven in de dorpen	44
4. BEDRIJFSECONOMISCHE BESCHOUWING	45
5. VERWACHTINGEN AANGAANDE DE KOMENDE ONTWIKKELINGEN IN DE LAND- EN TUINBOUW	48
5.1 Het aantal hoofdberoepsbedrijven	48
5.2 Cultuurgrond en verdeling van de bedrijven naar oppervlakte	49
5.3 Ontwikkeling van de produktieomvang	51
5.4 Bedrijfsstructuur	56
5.5 Arbeidskrachten	57
5.6 Produktieomvang per bedrijf en per man	57
SAMENVATTING	59
ENKELE SLOTOPMERKINGEN	66
APPENDIX	67
BIJLAGEN	74
LITERATUUR	81

Woord vooraf

Ten behoeve van de voorbereiding van ruilverkavelingen worden, in opdracht van de Landinrichtingsdienst, door het Landbouw-Economisch Instituut sociaal-economische verkenningen samengesteld. Voor het desbetreffende gebied wordt vanuit de ontwikkeling in een recent verleden, een beeld geschetst van de te verwachten toekomstige landbouwkundige structuur. Hierdoor verkrijgt men reeds in een vroeg stadium van voorbereiding van de ruilverkaveling inzicht in de aanwezige en de te verwachten problematiek in de landbouw, hetgeen nodig is voor het opstellen van de landbouwstructuurnota. Deze geeft immers aan welke verbeteringen uit landbouwkundig oogpunt gewenst zijn.

Het onderzoek ten behoeve van de ruilverkaveling Baarle-Nassau is uitgevoerd op de afdeling Structuuronderzoek. De analyse en rapportering zijn verzorgd door Th.L. van Berkel.

De Directeur,

(A. Maris)

Den Haag, augustus 1980

1. Algemeen sociaal-economische aspecten

1.1 Algemene oriëntatie

Het ruilverkavelingsgebied "Baarle-Nassau" ligt ten zuid-oosten van Breda, in de Westelijke Kempen en maakt deel uit van het streekplangebied West-Brabant. Dit verkavelingsgebied beslaat een groot gedeelte van de gemeenten Baarle-Nassau en Chaam en een zeer klein gedeelte van Nieuw-Ginneken.

De grens van het gebied (zie ter informatie bijgaande kaart) wordt in het zuiden gevormd door de landsgrens en de noordzijde van het dal van Het Merkske. Ook de westgrens valt gedeeltelijk samen met de landsgrens en verder met de bos- en natuurgebieden van Strijbeek. De noordgrens verloopt langs de lijn Ginderdoor-Dassemus-Kalishoek. De oostgrens wordt gevormd door de Chaamse Bossen, de ruilverkaveling Alphen en Riel en de landsgrens.

Daarnaast zijn op bijgaande kaart 2 gebieden aangegeven namelijk "Sniijders-Chaam" in het noorden en "Castelr " in het zuiden die tevens in het onderzoek zijn betrokken. Voor deze gebieden is wel een ruilverkaveling aangevraagd doch ze zijn niet in voorbereiding gekomen omdat ze waarschijnlijk in aanmerking komen voor toepassing van de relatienota. In een aparte bijlage (pag. 67 t/m 72) is een korte beschrijving gegeven van de landbouw in deze twee gebieden. De beschrijving in de rest van het rapport heeft alleen betrekking op het gebied waarvoor een ruilverkaveling in voorbereiding is.

De bodem bestaat voornamelijk uit dekzandgronden. In de beekdalen komen lagere gronden voor, deze zijn alleen als grasland in gebruik ("beemden"). Afgezien van het gebied van de Chaamse beken (voorzover deze niet verbeterd zijn) is de oppervlakte cultuurgrond met wateroverlast beperkt. Daartegenover is in aanzienlijk grotere delen van het gebied de bodem droogtegevoelig (zie rapport ex art. 32).

Het landschap bestaat uit doorgaans grote eenheden bouw- en grasland, afgewisseld door grotere en kleinere bosgebieden terwijl een deel van het blok wordt begrensd door grote boscomplexen. Deze boscomplexen vormen een onderdeel van een keten van bosgebieden die van Breda via Alphen oostwaarts verloopt. De grotere open ruimten, de ontginningsgebieden ten zuidoosten van Baarle-Nassau tezamen met de uitgebreide akkercomplexen rond Baarle-Nassau en Ulicoten en ten zuiden van Chaam, worden gekenmerkt door het ontbreken van houtopstanden en bebouwing. Verder wordt het landschap gekenmerkt door diverse beken met hun beekdalen.

In het gebied liggen de woonkernen Baarle-Nassau (en de Belgische gemeente Baarle-Hertog), Chaam en Ulicoten die elk een afzonderlijke dorpsenclave vormen en waarin het grootste deel van de bevolking van deze gemeenten woont.

De totale oppervlakte van het blok bedraagt volgens de laatst bekende grenzen (1979) inclusief de woonkernen Baarle-Nassau, Chaam en Ulicoten circa 8100 ha (inclusief de ongeveer 260 ha gelegen in de ruim 30 Belgische enclaves). Naar schatting bestaat driekwart tot vier vijfde van deze oppervlakte uit cultuurgrond, voor de rest uit bebouwing, bos- en natuurgebied, wegen, waterlopen, e.d. Het onderzoek in dit rapport omvat een oppervlakte van ruim 5400 ha (bijna 5800 ha kadastrale maat) grond, in gebruik bij geregistreerden welke in het blok wonen en ook van geregistreerden die wonen in de dorpsenclaves Baarle-Nassau, Chaam en Ulicoten.

Een aanzienlijke oppervlakte grond (naar schatting ruim 1000 ha) is in gebruik bij op Belgisch grondgebied gelegen bedrijven, voor een groot deel zijn dit grondgebruikers uit de enclave Baarle-Hertog. Daarnaast wordt in de gemeente Baarle-Nassau nog ruim 300 ha gepacht van in het buitenland wonende eigenaren.

Om na te kunnen gaan of er binnen het gebied verschillen bestaan in de agrarische structuur zijn vier deelgebieden 1) onderscheiden (zie kaart) namelijk Chaam in het noorden, Ulicoten in het midden en Baarle-Nassau West en Baarle-Nassau Oost in het zuiden.

1.2 Bevolking

De bevolking in de gemeenten Baarle-Nassau en Chaam groeit vrij snel. De oppervlakte woonwijken wijzigt zich evenwel nauwelijks. Dit betekent overigens niet dat de bebouwde oppervlakte onveranderd blijft terwijl een aanzienlijk aantal woningen verspreid in het buitengebied is gebouwd.

Tabel 1.1 Oppervlakte en gebruik van de gronden in ha per gemeente

	Baarle-Nassau		ChaaM	
	1972	1976	1972	1976
Cultuurgrond	6412	6404	2332	2332
Bossen, natuurlijk terrein	964	964	517	517
Woonwijken en industrieterrein	191	196	110	110
Wegen, spoorwegen, water	74	77	32	32
Totaal	7641	7641	2991	2991

Bron: CBS-Bodemstatistiek

1) Deze komen overeen met de deelgebieden die bij de cultuurtechnische inventarisatie van het Instituut voor Cultuurtechniek en Waterhuishouding zijn aangehouden.

- 1 CHAAM
- 2 ULICOTEN
- 3 BAARLE-NASSAU-WEST
- 4 BAARLE-NASSAU-OOST
- 5 SNIJDERS-CHAAM
- 6 CASTELRE

----- GRENs ONDERZOEKGEBIED
..... VOORLOPIGE GRENs VOOR DE VOORBEREIDING
----- GRENZEN DEELGEBIEDEN

De afgelopen tien jaar (1968-1978) is het aantal inwoners in Baarle-Nassau en Chaam met bijna 20% toegenomen. Deze groei was minder sterk dan in de omringende - eveneens kleine - gemeenten Alphen c.a. en Nieuw-Ginneken (ruim 30%). Het vergelijkbare groei-percentage van de provincie Noord-Brabant was 17%.

De toeneming van het aantal inwoners was in Baarle-Nassau in sterkere mate het gevolg van vestigingsoverschotten dan van natuurlijke groei (geboortenoverschotten). Toen de woningbouw vrijer was, was er in sommige jaren (1971, '73, '74 en '77) een aanzienlijk vestigingsoverschot. De natuurlijke groei is ondanks de toegenomen bevolking verminderd. In Chaam had de natuurlijke aanwas de overhand, deze nam zelfs iets toe. De vestigingsoverschotten waren over het algemeen beperkt, toch kwamen jaren voor (1972 t/m 1974) waarin deze aanzienlijk waren doch de laatste jaren (1976 en 1977) was er zelfs een vertrekoverschot.

Tabel 1.2 Ontwikkeling van het aantal inwoners

	Baarle-Nassau		Chaan	
	aantal	% groei 1)	aantal	% groei 1)
Inwoners 1 januari 1968	4808		2840	
Geboortenoverschot	200	4,2	129	4,5
Vestigingsoverschot	200	4,2	131	4,6
Inwoners 1 januari 1973	5208	8,3	3100	9,2
Geboortenoverschot	139	2,7	149	4,8
Vestigingsoverschot	378	7,2	114	3,7
Inwoners 1 januari 1978	5725	9,9	3363	8,5

1) Per vijfjaarlijkse periode

Bron: CBS.

De toename van de bevolking in de komende jaren zal bepaald worden door de natuurlijke groei. De migratie, in de eerste helft van de zeventiger jaren een groeifactor van betekenis, zal in de toekomst zeer waarschijnlijk vervallen gezien het ruimtelijk beleid van regering en provincie dat gericht is op afremming van de groei in kleine kernen 1). Volgens de huidige normen mogen de komende jaren in Baarle-Nassau maar circa 40 en in Chaam ca. 20 woningen per jaar worden gebouwd 2). Deze woningbouw zal maar amper voldoende zijn om de natuurlijke aanwas te kunnen opvangen.

De uitbreiding van het woningenbestand zal vrijwel alleen plaatshebben in de dorpen met hun uitbreidingsplannen. Het agrarisch grondgebruik zal hierdoor tot 1988 voor Baarle-Nassau met ca. 20 ha en voor Chaam met ca. 15 ha verminderen.

1) Zie o.a.: Verstedelijkingsnota, 2e deel blz. 127.

2) Informatie bij de gemeenten.

1.3 Beroepsbevolking en werkgelegenheid

Door de uitbreiding van het aantal inwoners nam ook de beroepsbevolking toe. In de periode 1960-1978 is de mannelijke beroepsbevolking in Baarle-Nassau met 21% uitgebreid en in Chaam met 31% bij een groei van de totale bevolking met circa 28% in elke gemeente.

Tabel 1.3 Beroepsbevolking en forensisme (mannen)

	Baarle-Nassau			Chaaam		
	1960	1971	1978	1960	1971	1978
Aantal beroepspersonen	1284	1365	1550	725	825	950
% 1) werkz. in land- en tuinb.	46	34	28	45	30	21
% 1) uitgaande forensen	14	29		22	46	

1) Van het aantal mannelijke beroepspersonen.

Bron: CBS-Algemene volkstellingen 1960 en 1971; 1978 raming op grond van andere CBS-gegevens.

Doordat de beroepsbevolking in de agrarische sector vermindert en de totale beroepsbevolking toenam is het aandeel van de land- en tuinbouw in de totale beroepsbevolking teruggelopen. Dit was niet alleen tot 1971 het geval maar ook nog daarna en wel voornamelijk doordat de bevolking en de beroepsbevolking sterker zijn gegroeid door vestigingsoverschotten. Het aantal personen werkzaam in de land- en tuinbouw is na 1971 in Baarle-Nassau nauwelijks verminderd, in Chaam evenwel sterker. Naar schatting was in 1978 in Baarle-Nassau 28% van de mannelijke beroepsbevolking werkzaam in de landbouw en in Chaam 21%.

Bijna de helft van de werkende mannen in Chaam en circa 30% van die in Baarle-Nassau werkte in 1971 buiten de gemeente. Dit uitgaande forensisme dat tussen 1960 en 1971 meer dan verdubbelde is daarna wellicht nog toegenomen doordat deze gemeenten, gezien de vestigingsoverschotten, een nog belangrijker woonfunctie kregen voor elders werkenden. De voornaamste pendelplaats vanuit deze gemeenten gezien is Breda, daarnaast speelden voor Baarle-Nassau ook Tilburg en België een rol en voor Chaam waren dit Gilze Rijen en Baarle-Nassau.

De agrarische sector is voor Baarle-Nassau en Chaam een zeer belangrijke bedrijfstak gebleven. De plaatselijke werkgelegenheid in deze sector is voor een groot gedeelte werkgelegenheid op de land- en tuinbouwbedrijven of werkgelegenheid welke afhankelijk is van landbouwbedrijven (leveranciers van produkten en diensten, afnemers en verwerkers van landbouwprodukten).

Over de ontwikkeling van de beroepsbevolking, de werkgelegenheid, de pendel en de arbeidsreserve sinds 1971 in de rayons Breda en Tilburg geeft tabel 1.4 enig inzicht.

Tabel 1.4 Samenvattend overzicht arbeidsmarktgegevens (mannen)

	Rayon Breda 1)			Rayon Tilburg 2)		
	1971	1974	1977	1971	1974	1977
Beroepsbevolking	41600	42000	40600	65100	66050	61800
Pendelsaldo	-1215	-1085	+1655	-3000	-2275	-4995
Gem. werkloosheid	960	2015	2165	1700	3375	4185
Bezette arbeidspl.	39425	38900	40090	60400	60400	52620

1) Gemeenten: Breda, Chaam, Nw. Ginneken, Prinsenbeek, Terheijden en Teteringen.

2) Gemeenten: Alphen en Riel, Baarle-Nassau, Berkel, Diessen, Goirle, Hilvarenbeek, Moergestel, O.-W.- en Middelbeers, Tilburg en Udenhout.

Bron: Distr. Bur. v.d. Arbeidsvoorziening-Arbeidsmarktbeschrijving.

In het rayon Breda is in de periode 1971-1977 de mannelijke beroepsbevolking verminderd terwijl het aantal bezette arbeidsplaatsen voor mannen iets toenam. De gemiddelde werkloosheid nam wel sterk toe maar het aantal inkomende forensen overtrof het aantal uitgaande, dit was voorheen juist andersom. In het rayon Tilburg verminderde de mannelijke beroepsbevolking sterker, maar sneller nog het aantal bezette arbeidsplaatsen voor mannen. Hier-
tegenover werd het negatieve pendelsaldo aanzienlijk vergroot en nam de gemiddelde werkloosheid sterk toe.

De werkloosheid, gemeten aan de hand van de gemiddelde werkloosheid voor mannen, ligt in het rayon Tilburg duidelijk boven en in het rayon Breda iets onder het niveau van Noord-Brabant terwijl deze provincie boven het landelijke gemiddelde ligt.

Tabel 1.5 Gemiddelde werkloosheid van mannen¹⁾

	Rayon Breda	Rayon Tilburg	Noord-Brabant	Nederland
1975	6,4	8,3	6,9	5,1
1976	6,4	8,0	6,7	5,3
1977	5,9	7,5	6,1	4,8

1) In procenten van de afhankelijke mannelijke beroepsbevolking (= loon- en salaristrekken).

Bron: Arbeidsmarktbeschrijving 1977.

In de Arbeidsmarktbeschrijving van Noord-Brabant (1977) wordt gezegd dat in de regio Midden Brabant (rayons Tilburg-Waalwijk) het aantal arbeidsplaatsen per saldo gelijk bleef. Enerzijds wordt de situatie voor jeugdigen (o.m. schoolverlaters) en vrouwen moe-

lijker, anderzijds was er een groot tekort aan vaklieden (timmerlieden, metselaars).

1.4 Ruimtelijke ontwikkeling

Landelijk en provinciaal niveau

Volgens de Verstedelijkingsnota 1) vormt het gebied een onderdeel van de open ruimte van het Nederlandse gedeelte van het Benelux Middengebied. In deze nota staat voor het zuiden betrokken op Noord-Brabant: "Het inrichtingsbeleid is erop gericht de bevolkingsgroei in belangrijke mate in de steden op te vangen om van bestaande stedelijke voorzieningen een zo goed mogelijk gebruik te maken en de ecologische en landschappelijke waarden te beschermen. Via een goede procesbewaking zal moeten worden nagegaan of de migratie in Midden- en Oost-Brabant naar 0 kan worden teruggedrukt" (blz. 21 en 127).

In de nota landelijke gebieden 2) behoort het gebied tot de "gebieden met afwisselend landbouw, natuur en andere functies in kleinere ruimtelijke eenheden (zone C)" met bovendien een restrictief beleid ten aanzien van groei en spreiding van de bevolking. Met name wordt gezegd: "Het ruimtelijk beleid in deze gebieden is gericht op het bieden van ontwikkelingsmogelijkheden aan de landbouw, de recreatie, de natuur en andere functies in een fijnmazige en sterk vervlochten structuur. In deze gebieden wordt een verweving van de functies van landbouw, natuur en andere functies voorgestaan op een zodanige wijze dat de bedrijfsvoering op de in agrarisch gebruik zijnde gronden zo goed mogelijk past in het stramien van landschapselementen en natuurwaarden, zonder dat de doelmatigheid van de bedrijfsvoering wezenlijk wordt belemmerd. In die delen van deze gebieden waar het niet mogelijk is de zwakkere functies met de sterkere te combineren door middel van verweving, wordt scheiding van functies voorgestaan. De provincies en gemeenten dienen deze als zodanig in hun ruimtelijke plannen aan te geven. In sommige delen van deze gebieden zullen stedelijke druk en intensieve vormen van recreatie worden beperkt". En verder: "De groei en spreiding van de bevolking in deze gebieden worden in belangrijke mate bepaald door de bouw van woningen en de ingebruikneming daarvan. In deze gebieden is geen plaats voor een beleid gericht op spreiding van de bevolking over alle kernen. In deze gebieden wordt in beginsel het vestigingsoverschot tot nul teruggebracht dan wel een vertrekoverschot nagestreefd" (blz. 5 en 6).

-
- 1) Onderdeel van de Derde Nota over de Ruimtelijke Ordening, 1977.
 - 2) Onderdeel van de Derde Nota over de Ruimtelijke Ordening, 1979.

Het "Streekplan West-Brabant" 1) onderscheidt in het gebied grotere open agrarische gebieden naast "Landschappelijk waardevolle agrarische gebieden" en "Indicatieve groengebieden", zijnde gebieden waar het agrarisch gebruik overheerst in samenhang met het behoud van het karakter van het landschap. De bos- en natuurgebieden bij de blokgrens van Chaam en in de omgeving van de kern Baarle-Nassau zijn bestempeld als "Natuurschoon- en recreatiegebieden" en zijn deels "stilte-gebieden". Het Streekplan zegt hierover: "Een specifiek recreatieve functie, waarbij ook van belang is de verblijfsrecreatie, vervult het bos- en natuurgebied van Chaam, Baarle-Nassau en omgeving".

Het "Facet-Streekplan voor de Natuurschoon- en Recreatiegebieden in Noord-Brabant" (1970) komt sterk overeen met het Streekplan. Als belangrijkste verschil kan genoemd worden dat drie onderscheidingen in de "Natuurschoon- en recreatiegebieden" zijn aangebracht waarbij de bosgebieden ten westen van Chaam als "stiltegebied" zijn aangemerkt.

Lokaal niveau

Voor de buitengebieden van de gemeenten Baarle-Nassau en Chaam zijn momenteel bestemmingsplannen in voorbereiding. Voor beide gemeenten gelden echter nog de bestemmingsvoorschriften behorende bij het uitbreidingsplan in hoofdzaak (1962). Hierin staat dat in het landelijk gebied bestemd voor agrarische doeleinden alleen woningen en andere gebouwen ten behoeve van een agrarisch bedrijf mogen worden opgericht. Op het bouwperceel wat minstens 1 ha groot moet zijn en 100 m breed (soms 60 m), moet een tot het agrarisch bedrijf behorende schuur op opstal staan van minstens 300 m³ (voor Chaam 1000 m³) terwijl voor kleinere maten ontheffing mogelijk is.

Verder is er voor de gemeente Baarle-Nassau een structuurplan (1978). Voor het buitengebied wordt hierin voorgesteld dat in bepaalde gebieden aan nieuwe ontwikkelingen in de agrarische bedrijfsuitoefening beperkingen moeten worden opgelegd (gebied de "Withagen"). In dit gebied alsook in de overige gebieden van hoge landschappelijke waarde zullen bepaalde vormen van agrarische bedrijfsuitoefening moeten worden geweerd (b.v. voedersilo's). Dit geldt eveneens voor de contactzone's (50-25 m) rond bos- en natuurgebieden waar bovendien wordt gedacht aan het beperken van onder meer bepaalde soorten bemesting en beïnvloeden van de grondwaterstand.

Uit het voorgaande blijkt dat er op dit moment nog weinig duidelijkheid bestaat op het punt van de ruimtelijke ontwikkeling in het buitengebied. De geldende plannen zijn van oude datum, herziening is in uitvoering (streekplan, bestemmingsplannen). Hier-

1) Vastgesteld door de Provinciale Staten in 1970, thans in herziening.

door kan er ook nog weinig gezegd worden over de mate waarin de landbouw in de komende jaren bevorderd dan wel beknot zal worden. De tijd dat de landbouw in het buitengebied onbekritiseerd en onbelemmerd haar gang kon gaan verdwijnt snel; hinderwetnormen, natuurbehoud, landschap en recreatie worden meer en meer in het afwegingsproces betrokken. De indruk bestaat dan ook dat de vestiging van nieuwe bedrijven de laatste tijd steeds moeilijker wordt.

In het oosten van het blok liggen een tweetal landgoederen namelijk de Kievit en Schaluinen 1). Bij de uitvoering van cultuurtechnische werken (o.a. waterbeheer dient rekening gehouden te worden met de daar in en nabij voorkomende elementen van natuurwetenschappelijke waarden.

Recreatie

De in het Streekplan West-Brabant genoemde specifiek recreatieve functie van het bos- en natuurgebied van Chaam, Baarle-Nassau en omgeving komt tot uiting in het voorkomen van een dertiental campings en ook zomerhuisjes in en nabij het blok. Deze liggen in Chaam rond de dorpskern met een concentratie aan de zuid-oostzijde, in Baarle-Nassau ten zuiden en westen van de bebouwde kom. Daarnaast worden in het blok of er aan grenzend een zestal concentratiepunten voor de dagrecreatie aangetroffen. Andere elementen voor de dagrecreatie zijn een toeristische auto- en fietsroute die door het blok loopt en de ook deels in de bossen gelegen wandel-, fiets- en ruiterspaden.

Wat betreft de omvang van de recreatie bestaat de mening 2) dat momenteel de maximum capaciteit is bereikt. Nieuwe vestigingen voor verblijfsrecreatie zijn niet toegestaan (voor één lopende aanvraag is het onzeker) terwijl afronding van bestaande voorzieningen kritisch zal worden bekeken. Ten behoeve van de dagrecreatie worden een paar toeristische fietsroutes aangelegd.

Onttrekking van cultuurgrond voor niet-agrarische doeleinden

Op grond van thans beschikbare gegevens is te verwachten dat het areaal cultuurgrond de komende tien jaar slechts weinig zal verminderen. De uitbreiding van de woningbouw als ook enige uitbreiding van de industrie zal voornamelijk in de zones rond de dorpskernen Baarle-Nassau en Chaam worden gerealiseerd. Deze grond is thans nog in gebruik als cultuurgrond (globaal 40 ha). Verder zal voor andere doeleinden zoals uitbreiding van sportterreinen, een beperkte oppervlakte voor recreatie en de aanleg van fietspaden in verband met de verkeersveiligheid (Baarle-Nassau-Breda, Chaam-Gilze, Baarle-Nassau, Alphen, Baarle-Nassau-grens) omtrent 35 à 40 ha grond nodig zijn. Voor de komende tien jaar zal derhalve voor de hier genoemde doeleinden om en nabij de 80 ha cultuurgrond aan het agrarisch gebruik worden onttrokken.

1) Zie rapport ex art. 32 "Baarle-Nassau".

2) Informatie bij de gemeenten en Structuurplan Baarle-Nassau.

2. Bedrijven, cultuurgrond en arbeidskrachten

De ontwikkeling van de agrarische structuur wordt in het algemeen gekenmerkt door een vermindering van het aantal bedrijven en arbeidskrachten en ook van de oppervlakte cultuurgrond en een groei van de produktie.

In dit hoofdstuk wordt gezien hoe deze ontwikkeling de afgelopen jaren (1973-1978) in "Baarle-Nassau" is geweest. Dit betekent dat voornamelijk wordt ingegaan op de ontwikkeling van het aantal bedrijven, de cultuurgrond en het aantal personen dat in het blok in de land- en tuinbouw werkzaam is. Ook komen de eigendom/pachtverhouding en de verkaveling van de bedrijven aan de orde 1).

In dit en andere hoofdstukken worden vergelijkende cijfers gegeven van het aangrenzende blok "Alphen en Riel" 2) van welk gebied het basismateriaal uit vrijwel dezelfde periode op dezelfde wijze is bewerkt. Voor het landbouwgebied waarin het blok ligt, de provincie en Nederland gelden niet geheel dezelfde criteria waardoor slechts een meer globale vergelijking mogelijk is.

2.1 Aantal bedrijven naar beroepsgroep

De bedrijven worden onderscheiden in hoofdberoepsbedrijven en nevenbedrijven (zie bijlage 1). De hoofdberoepsbedrijven of bedrijven waarop het bedrijfshoofd meer dan de helft van de arbeidstijd werkzaam is vormen de belangrijkste categorie. In 1978 waren dit 371 bedrijven. Het aantal hoofdberoepsbedrijven is in de periode 1973-1978 met acht of 0,4% per jaar verminderd. Deze vermindering van het aantal hoofdberoepsbedrijven was veel trager dan in het zuidelijk zandgebied (1,9% per jaar) of in het aangrenzende gebied "Alphen en Riel" (2,6% van 1972 tot 1975).

-
- 1) De gegevens in dit en het volgende hoofdstuk zijn gebaseerd op de metellingen van de landbouw welke via de STULM worden verzameld. Deze gegevens hebben betrekking op alle geregistreerde bedrijven in het blok en op de cultuurgrond die zij in gebruik hebben. De oppervlakte cultuurgrond van het blok is hiermee niet bepaald. Bij de metellingen worden namelijk kleine bedrijfjes buiten beschouwing gelaten en komt ook het grondgebruik in het blok van buiten het blok wonenden niet aan de orde. Anderzijds is wel meegeteld het grondgebruik buiten het blok van degenen die in het blok wonen.
 - 2) "Alphen en Riel", sociaal-economische verkenning. LEI-publicatie 2.130, 1979.

Tabel 2.1 Bedrijven naar beroepsgroep

	Aantal bedrijven		Ma cultuurgrond	
	1973	1978	1973	1978
Hoofdberoepsbedrijven	379	371	4931	4874
Nevenbedrijven 1)	142	136	443	550
Totaal	521	507	5374	5424

1) Exclusief bedrijven met minder dan 10 sbe.

Bijna negen procent van de bedrijfshoofden op de hoofdberoepsbedrijven had in 1978 inkomsten uit werk buiten het bedrijf (5% in 1973). Deze nevenberoepen zijn zeer gevarieerd en waren voor een derde nauw verwant aan de landbouw.

Het aantal nevenbedrijven, omvattend 27% van alle bedrijven in 1978, komt overeen met "Alphen en Riel" (25%) maar ligt boven het gemiddelde van de zandgronden (19% in 1976). Bijna driekwart van de nevenbedrijven wordt geëxploiteerd door niet-agrariërs, de anderen door rustenden.

Mutaties in de groep hoofdberoepsbedrijven

De verandering van het aantal bedrijven is een resultante van uittreding en toetreding. Bij de uittreding worden verschillende oorzaken onderscheiden te weten beroepsbeëindiging (het natuurlijke verloop), beroepsverandering (aanvaarden van een beroep buiten de landbouw) en overige oorzaken (ziekte jonge bedrijfshoofden, verhuizing naar bedrijf buiten het blok, e.d.).

Tabel 2.2 De mutaties op de hoofdberoepsbedrijven naar oorzaak en gevolg, 1973 - 1978

	Totaal aantal	Voortgezet als		Aantal opgeheven
		hoofdberoeps- bedrijf 1)	neven- bedrijf	
Beroepsbeëindiging	59	28 (26)	18	13
Beroepsverandering	8	1 (1)	4	3
Overige oorzaken	12	5 (1)	6	1
Totaal	79	34 (28)	28	17

(1) Tussen haakjes waarvan door (schoon-)zoons.

In de afgelopen jaren stopten 79 bedrijfshoofden met de uitoefening van de landbouw als hoofdberoep. De belangrijkste oorzaak was beroepsbeëindiging. In 34 gevallen werd het bedrijf door een

ander (vnl. zoons) voortgezet, de overige 45 bedrijven verdwenen als hoofdberoepsbedrijf. Het merendeel van deze bedrijven werd voortgezet als nevenbedrijf (28) de anderen werden opgeheven (17). De voornaamste oorzaak hierbij was de beroepsbeëindiging door leeftijd waardoor het aantal bedrijven met 31 verminderde, daarnaast waren beroepsverandering en diverse andere oorzaken (elk -7) van minder betekenis.

Van de 59 bedrijven waar beroepsbeëindiging door leeftijd voorkwam zijn er 28 door een opvolger als hoofdberoepsbedrijf voortgezet. Dit betekent een opvolgingspercentage van 47% in deze periode wat op hetzelfde niveau ligt als in "Alphen en Riel" (44%) en "Etten-Leur" (49%) 1) in vroegere perioden. De opvolgers waren meest zoons of schoonzons (26), opvolging door niet familieleden kwam nauwelijks voor. De bedrijven die bij beroepsbeëindiging betrokken waren en overgenomen werden hadden gemiddeld een veel grotere produktieomvang (154 sbe) dan de bedrijven welke na beroepsbeëindiging niet meer als hoofdberoepsbedrijf zijn voortgezet (72 sbe). Hieruit blijkt dat bij beroepsbeëindiging een selectie optreedt in die zin dat vooral gemiddeld zwakkere bedrijven stoppen.

Er zijn weinig bedrijfshoofden van beroep veranderd. Van de acht bedrijven waarop dit voorkwam zijn er zeven als hoofdberoepsbedrijf verdwenen zodat de effectieve beroepsverandering op 0,4% per jaar kwam (7 van de 379). Dit was duidelijk minder dan in "Alphen en Riel" (1,3%) en het landelijk gemiddelde (ca. 1% per jaar). De als gevolg van beroepsverandering verdwenen bedrijven hadden gemiddeld weinig grond (ca. 7 ha), een kleine produktieomvang (61 sbe) en meestal was rundveehouderij de voornaamste produktietak.

De voornaamste oorzaak van de zeer trage vermindering van het aantal hoofdberoepsbedrijven is het feit dat er veel nieuwe hoofdberoepsbedrijven bijgekomen zijn. Dit betreft 37 bedrijven: 29 zijn nieuw ontstaan en acht werden voorheen geëxploiteerd als nevenbedrijven. De 29 nieuwe ontstane bedrijven zijn voor ca. een derde deel gesticht door voorheen thuis meewerkende zoons, ca. een derde was eerder al zelfstandig boer (2 waren eerst geregistreerd in België, de anderen hebben op diverse wijze een nieuw bedrijf gesticht: intensieve veehouderij, splitsing vorig bedrijf, koop los land) en circa een derde betreft - meest zelfstandige - niet agrariërs welke kalveren of varkens gingen houden. De 37 nieuwe hoofdberoepsbedrijven zijn voornamelijk op intensieve veehouderij gericht (86%), ruim de helft (57%) heeft een omvang van meer dan 130 sbe en de meeste bedrijfshoofden (84%) zijn jonger dan 45 jaar. De gemiddelde oppervlakte van deze 37 bedrijven was in 1978 veel kleiner dan die van de bestaande bedrijven (3,2 ha tegen 14,2 ha). en hun gemiddelde bedrijfsomvang lag ook lager (160 sbe tegen 184 sbe).

1) "Etten-Leur", sociaal-economische verkenning. LEI-publikatie 2.108, 1978.

Samengevat verliep de verandering van het aantal hoofdberoepsbedrijven als volgt:

aantal hoofdberoepsbedrijven in 1973	379
afgenomen met (opgeheven 17, naar nevenbedrijven 28)	- 45
toegenomen met (gesticht 29, vanuit nevenbedrijven 8)	+ 37
aantal hoofdberoepsbedrijven in 1978	371

Een soortgelijke samenvatting van het verloop van het aantal nevenbedrijven vertoont het volgende beeld:

aantal nevenbedrijven in 1973	142
afgenomen met (opgeheven 54, naar hoofdber. 8)	- 62
toegenomen met (gesticht 28, uit hoofdber. 28)	+ 56
aantal nevenbedrijven in 1978	136

Het aantal nevenbedrijven is slechts weinig verminderd, toch waren er veel veranderingen: enerzijds voornamelijk door opheffen van bedrijven, anderzijds door stichting van nieuwe bedrijven en toestroming van voorheen hoofdberoepsbedrijven. De nevenbedrijven betreffen allemaal kleine bedrijven; geen enkel heeft een omvang van meer dan 130 sbe.

2.2 Oppervlakte geregistreerde cultuurgrond

De in 1978 geregistreerde bedrijven 1) in het blok hadden 5424 ha cultuurgrond in gebruik (dit is gemeten maat, de totale oppervlakte was 5778 ha); hiervan kwam 4874 ha of 90% voor op hoofdberoepsbedrijven. In tegenstelling tot andere gebieden waar de oppervlakte cultuurgrond doorgaans terugloopt blijft in dit blok de geregistreerde oppervlakte tot nog toe vrij constant. Hierbij nam het grondgebruik op de hoofdberoepsbedrijven af (met 57 ha) en op de nevenbedrijven toe (met 107 ha, voor de helft door een incidenteel geval).

Tien procent van de cultuurgrond is in gebruik bij nevenbedrijven (8% in 1973) wat evenveel is als in "Alphen en Riel" doch iets boven het gemiddelde van de zandgronden ligt (ca. 7%). De toeneming van het grondgebruik bij de nevenbedrijven hangt voor een deel samen met het feit dat bedrijfshoofden die van beroep veranderden of gingen rusten het grootste deel van hun grond aanhielden.

Hoewel het totale grondgebruik van de hoofdberoepsbedrijven de laatste jaren iets verminderde, nam op de bedrijven waarop het grondgebruik meer betekenis heeft - de bedrijven groter dan 10 ha - de gemiddelde oppervlakte enigszins toe (van 17,4 tot 18,8 ha). De bedrijven onder de 10 ha zijn overwegend bedrijven met intensieve veehouderij of tuinbouw waarbij de gemiddelde oppervlakte weinig zegt over de bestaansmogelijkheden.

1) Met minstens 10 sbe.

De verdeling van de bedrijven over de oppervlakteklassen is gewijzigd in die zin dat het aantal bedrijven van 5-15 ha verminderte, het aantal van 15-20 ha gelijk bleef en de aantallen kleiner dan 5 ha en groter dan 20 ha toenamen. Op het grote aantal bedrijven met minder dan 5 ha grond vormt de intensieve veehouderij de belangrijkste produktietak. Van alle hoofdberoepsbedrijven is twee vijfde kleiner dan 10 ha, een vijfde heeft 10-15 ha grond en twee vijfde is groter dan 15 ha. Deze laatste bedrijven gebruiken twee derde van alle cultuurgrond. Door het proces van bedrijfsopheffing en grondverwerking wordt de grond steeds meer geconcentreerd op deze grotere bedrijven, vijf jaar geleden gebruikten de bedrijven boven de 15 ha 58% van de cultuurgrond.

Tabel 2.3 De hoofdberoepsbedrijven naar oppervlakte

	Bedrijven				Oppervlakte in ha	
	1973		1978		1973	1978
	aantal	%	aantal	%		
Tot 5 ha	56	15	84	23	112	151
5-10 ha	83	22	62	17	653	488
10-15 ha	105	28	79	21	1325	1000
15-20 ha	75	20	74	20	1294	1287
20-30 ha	51	13	57	15	1214	1382
30 ha e.m.	9	2	15	4	333	566
Totaal	379	100	371	100	4931	4874

De voornaamste oorzaak van de vermindering van het aantal kleinere bedrijven (5-10 ha) was het verdwijnen als hoofdberoepsbedrijf, in de klasse van 10-15 ha was dit de overgang naar een andere meest grotere klasse alsook verdwijnen als hoofdberoepsbedrijf. De toeneming van het aantal bedrijven tot 5 ha was voornamelijk het gevolg van vestiging van nieuwe bedrijven, het aantal bedrijven boven de 20 ha nam toe door oppervlaktevergroting van bestaande bedrijven.

Op de helft van het aantal hoofdberoepsbedrijven is de laatste jaren de oppervlakte met minstens 1 ha veranderd: 101 bedrijven of 30% werden vergroot en 62 of 19% verkleind.

Tabel 2.4 Vergrotingen en verkleiningen van hoofdberoepsbedrijven

	Aantal bedrijven 1)	Aantal bedrijven dat vergroot of verkleind is met ha					Oppervlakte in ha
		1-2	2-4	4-6	6-10	10 e.m.	
Vergroot	101	29	32	21	9	10	451
Verkleind	62	23	21	5	12	1	220

1) Totaal 334, waarvan 171 zonder verandering van 1 ha of meer.

De vergrote bedrijven zijn gemiddeld 4,5 ha in oppervlakte toegenomen, de verkleinde bedrijven met gemiddeld 3,5 ha in oppervlakte verminderd. Vergeleken met "Alphen en Riel" is er in dit gebied relatief meer grond voor vergroting verkregen.

Voor zover er gesproken kan worden van een netto toename van cultuurgrond bij bepaalde type bedrijven zij opgemerkt dat vooral de bedrijven met hoofdzakelijk rundvee en de "rundvee veredelings-bedrijven" grond hebben aangetrokken, terwijl de overigen in oppervlakte gelijk bleven.

Evenals het verloop van het aantal hoofdberoepsbedrijven is ook het verloop van hun oppervlakte samengevat weer te geven, deze was als volgt:

oppervlakte hoofdberoepsbedrijven in 1973	4931 ha
uit de groep gegaan (opgeheven 150 ha, naar C en D 251 ha)	-401 ha
in de groep gekomen (gesticht 103 ha, uit C en D 16 ha)	+119 ha
vergroting gebleven hoofdberoepsbedrijven (saldo)	<u>+225 ha</u>
oppervlakte hoofdberoepsbedrijven in 1978	4874 ha

Deze opstelling geeft in grote trekken weer op welke wijze de oppervlakte van de groep hoofdberoepsbedrijven de laatste jaren is veranderd. Hieruit is niet op te maken hoeveel grond van gebruiker wisselde.

2.3 Wisselingen in het gebruik van de grond

Om enig inzicht te krijgen in het grondverkeer is nagegaan hoeveel grond in de afgelopen periode van gebruiker is gewisseld, wie de hierbij betrokken gebruikers waren en onder welke omstandigheden de overdracht heeft plaatsgehad.

Tabel 2.5 geeft een overzicht van het grondverkeer in de periode 1973-1978 1). In deze periode was 1300 ha cultuurgrond betrokken bij overdracht, opheffing of verkleining van bedrijven. Dit betrof bijna een kwart van de oppervlakte in 1973 en was hiermee omvangrijker dan in "Alphen en Riel" (ca. 21%) en kwam overeen met destijds in "Etten-Leur" (24,5% in 1970-1975). We zien hier dus dat ook al vermindert het aantal bedrijven nauwelijks, de wisseling in het grondgebruik niet minder is dan in gebieden met een snellere vermindering van het aantal bedrijven. Bij de deelgebieden zien we dat in Chaam waar het aantal bedrijven afnam minder grond van gebruiker wisselde (26,5%) dan in Baarle-Nassau West waar het aantal bedrijven gelijk bleef, in de andere deelgebieden waar het aantal bedrijven eveneens gelijk bleef ging 20 à 22% van de grond naar andere gebruikers.

1) Aangezien alleen de oppervlakten in 1973 en 1978 worden vergeleken valt hierbij een (mogelijk beperkt) deel van het grondverkeer buiten de waarneming.

De oppervlakte betrokken bij overdracht van gehele bedrijven bedroeg 683 ha en was voornamelijk overdracht aan zoons/familieleden (603 ha) en slechts weinig aan niet-familieleden. Het andere grondverkeer (617 ha) bestond uit opheffing van de bedrijven en verkleining van andere bedrijven.

In tegenstelling tot de overdracht van gehele bedrijven aan familieleden, waar derden doorgaans niet kunnen meedingen, biedt het grondverkeer bij bedrijfsopheffing en -verkleining in de regel meer mogelijkheden van grondverwerving door niet-familieleden. De opgeheven bedrijven hadden 305 ha grond, hiervan hielden ze zelf 69 ha, zodat 236 ha voor anderen beschikbaar kwam. De verkleiningen bedroegen 381 ha. Het totaal hiervan (617 ha) alsook bedrijfs-overdracht aan vreemden (80 ha) kan het "vrije" grondverkeer worden genoemd. Dit was in de beschouwde periode 13% van de grond in 1973 of 2,7% per jaar; dit kwam ongeveer overeen met "Alphen en Riel" (2,5% per jaar). Welk deel van deze grond naar familieleden of derden ging is uit deze gegevens niet op te maken. Ook is niet bekend voor welk gedeelte de wisselingen van gebruiker gepaard ging met eigendomsoverdracht en welk gedeelte met overdracht van pacht. Van de vrijgekomen cultuurgrond kwam ongeveer driekwart in gebruik bij bestaande bedrijven. De rest (ca. 170 ha) was in 1978 waarschijnlijk in gebruik bij hen die in de afgelopen vijf jaren een nieuw bedrijf hebben gesticht.

Tabel 2.5 Grondverkeer (in ha cultuurgrond)

	Baarle-Nassau 1973-1978		Alphen/Riel 1972-1977	
	ha	%	ha	%
Oppervlakte blok in eerste jaar	5374	100	3842	100
Ha welke van gebruiker wisselde, tot.	1300	24,2	790	20,6
- door bedrijfsopdracht	683	12,7	363	9,5
aan familie	603	11,2	326	8,5
aan vreemden	80	1,5	37	1,0
- door opheffing van bedrijven 1)	236	4,4	158	4,1
- door verkleining van bedrijven	381	7,1	269	7,0

1) Exclusief grond welke bedrijfsopheffers nog zelf gebruiken.

2.4 Arbeidsbezetting, leeftijd van de bedrijfshoofden en aantal opvolgers

2.4.1 Arbeidsbezetting

De betekenis van de landbouw als directe bron van werkgelegenheid is, in tegenstelling tot wat algemeen wordt waargenomen, nauwelijks verminderd. Het aantal vaste mannelijke arbeidskrachten op

de bedrijven liep terug van 462 tot 449 of gemiddeld met slechts 0,6% per jaar (Zuidelijk Zandgebied 1,7% en landelijk 2,4% per jaar). Per 100 bedrijven zijn 121 arbeidskrachten werkzaam.

De vaste arbeidsbezetting bestaat voornamelijk uit bedrijfs-
hoofden en zoons. De laatste jaren is het aandeel van de zoons
enigszins verminderd (een aantal voorheen meewerkende zoons heeft
inmiddels een nieuw bedrijf gesticht of een bedrijf overgenomen)
en dat van de vreemde arbeidskrachten iets toegenomen. Over losse
arbeidskrachten zijn geen gegevens beschikbaar.

Tabel 2.6 Vaste mannelijke arbeidskrachten op hoofdberoepsbe-
drijven

	1973		1978		Index 1978 (1973=100)
	aantal	%	aantal	%	
Bedrijfshoofden	382	83	377	84	99
Meewerkende zoons	60	13	47	10	78
Overige gezinsleden	11	2	7	2	64
Vreemde arbeidskr.	9	2	18	4	200
Totaal	462	100	449	100	97

De meeste bedrijven zijn éénmansbedrijven, het percentage
hiervan is nauwelijks veranderd (van 80% naar 81%). Op de andere
bedrijven werken twee arbeidskrachten (10%) of meer dan twee (9%).
Het percentage tweemansbedrijven waarop de tweede man een zoon is
kwam van 12% op 10%.

2.4.2 Leeftijd van de bedrijfshoofden en opvolgingssituatie

In dit gebied zijn veel jonge bedrijfshoofden. In 1978 was
twee derde van de bedrijfshoofden op de hoofdberoepsbedrijven jon-
ger dan vijftig jaar (in het Zuidelijk Zandgebied 57% en in "Alphen
en Riel" 59%). Landelijk zien we een vergrijzing bij de bedrijfs-
hoofden, hier is eerder het tegendeel het geval.

Tabel 2.7 Leeftijd van de bedrijfshoofden en opvolgingssituatie

Leeftijd bedrijfs- hoofd	Bedrijfshoofden				Aantal bedrijven in 1978		
	1973		1978		met opvol- ging	zonder opvol- ging	opvol- ging onbekend
	aan- tal	%	aan- tal	%			
tot 40 jr.	135	35	124	33			
40-50 jr.	120	32	121	33			
50-55 jr.	45	12	62	17	30	20	12
55-60 jr.	37	10	33	9	13	14	6
60 jr. e.o.	42	11	31	8	15	15	1
Tot. bedr.	379	100	371	100	58	49	19
Ha cult.gr.					917	485	226

Op de zeer sterk op intensieve veehouderij gerichte bedrijven 1) en op de tuinbouwbedrijven zijn naar verhouding de meeste jongere bedrijfshoofden. De bedrijfshoofden op de bedrijven met voornamelijk rundveehouderij zijn relatief het oudste (38% is ouder dan 50 jaar).

Er zijn 126 bedrijven met een bedrijfshoofd van vijftig jaar en ouder; op 58 van deze bedrijven of 46% is een opvolger aanwezig. Daarnaast is op een aanzienlijk aantal bedrijven de opvolging nog niet bekend. Vergeleken met gegevens van 1976 2) ligt het opvolgingspercentage duidelijk boven dat van Noord-Brabant (31%) en ook van Nederland (37%). De opvolgingssituatie in 1978 is hiermee minstens gelijk aan die over de verstreken vijf jaar toen 47% van de bedrijven waarop het bedrijfshoofd het beroep beëindigde door een zoon of schoonzoon werd voortgezet (zie tabel 2.2).

2.5 Rechtsvorm van grondgebruik

Verreweg het grootste deel van de grond is in eigendom van de gebruikers; in 1977 was dit in de gemeenten Baarle-Nassau 78% en in Chaam 75%.

Tabel 2.8 Rechtsvorm van grondgebruik en aard van de verpachters per gemeente (alle bedrijven)

	Baarle-Nassau			Chaan		
	'66	'75	'77	'66	'75	'77
Perc. cult.gr. in eigendom-gebruik	73	78	78	77	76	75
Oppervlakte pachtland in ha	1362	1032	1061	502	465	466
Perc. v.h. pachtland gepacht van:						
- ouders x)	18		18	13		16
- land- en tuinbouwers			38			30
- overige particulieren			30			42
- overheid	-		1			7
- overige rechtspersonen			1			19
- buitenlanders			30			2

x) Dit percentage is ook in één of meer volgende regels opgenomen.
Bron: CBS-Landbouwtellingen.

Het pachtland is voor twee derde of meer eigendom van particulieren, hetzij van (rustende) boeren hetzij van andere particulieren. Het andere pachtland is in de gemeente Baarle-Nassau vrijwel geheel in eigendom van buitenlanders (30%) en in Chaam van rechtspersonen en van de overheid.

- 1) Zie voor de indeling in bedrijfstypen hoofdstuk 3.
- 2) "Bedrijfsopvolgingssituatie in de Nederlandse land- en tuinbouw in 1976, LEI-publikatie, 1978.

2.6 Ligging van de bedrijven met intensieve veehouderij

In verband met de mestproduktie op de bedrijven met intensieve veehouderij en de daaruit eventueel voortvloeiende overlast wordt de ligging van de bedrijfsgebouwen ten opzichte van de bebouwde omgeving in toenemende mate een belangrijk gegeven voor de ontwikkeling van deze bedrijven. In de brochure "Veehouderij en Hinderwet" worden een aantal richtlijnen aangegeven om te beoordelen in hoeverre uitbreiding van de veestapel zonder meer mogelijk is en bij welke omvang van de veestapel en afstand tot bebouwing uitbreiding eventueel problemen kan gaan opleveren. In deze brochure worden 4 categorieën omwonenden onderscheiden:

categorie 1 = bebouwde kom, ziekenhuis, internaat, camping;

" 2 = niet-agrarische bebouwing buiten de bebouwde kom (o.a. lintbebouwing, dagrecreatieobjecten als zwembaden, speeltuinen);

" 3 = alleenstaande niet-agrarische bebouwing in het buitengebied;

" 4 = andere agrarische bedrijven.

De uitbreidingsmogelijkheden variëren per categorie omwonenden. De maximale omvang waartoe intensieve veehouderij kan worden uitgebreid is hoger naarmate de afstand tot de bebouwing groter is.

Van de 371 hoofdberoepsbedrijven in 1978 hadden er 246 intensieve veehouderij van betekenis (50 mve 1) of meer), en is de situering van de bedrijfsgebouwen nader bezien. Van deze 246 bedrijven zou volgens deze richtlijn op 152 uitbreiding op bezwaren kunnen stuiten, 8 zouden 1 tot 100 mve kunnen uitbreiden en de overige 86 zouden zonder bezwaren meer dan 100 mve kunnen uitbreiden. Met name bij de grote bedrijven zou uitbreiding in vele gevallen op bezwaren kunnen stuiten.

Tabel 2.9 Uitbreidingsmogelijkheden van de hoofdberoepsbedrijven met intensieve veehouderij x) in verband met hinder ten opzichte van de omgeving

Uitbreidingsmogelijkheid	Aantal bedrijven met....mve			Totaal
	50-250	250-500	500 en meer	
in het algemeen geen	52	56	44	152
1 - 100 mve	4	3	1	8
100 mve en meer	41	37	8	86
Totaal bedrijven	97	96	53	246

x) Van minstens 50 mve.

- 1) Mve = mestvarkenseenheden. De verschillende diersoorten worden om de hinder te bepalen omgerekend tot mestvarkenseenheden: 1 mve = 1 mestvarken of 1½ fokzeug of 1 mestkalf of 100 slachtkuikens of 30 legkippen op droge mest.

In hoeverre er op de bedrijven waarop uitbreiding volgens deze richtlijn niet zonder meer mogelijk is toch uitbreiding zal worden toegestaan zal mede afhangen van de plaatselijke situatie: met name de ligging binnen de bebouwde kom of in een niet-agrarische bebouwing buiten de bebouwde kom (categorie 1 en 2 hierboven) zal ernstige problemen kunnen opleveren. Van het totaal van de 152 bedrijven waar uitbreiding niet zonder meer mogelijk is komt dit op 35 bedrijven voor omdat ze binnen de bebouwde kom of in een niet-agrarische bebouwing liggen, de overige liggen te dicht bij alleenstaande niet-agrarische bebouwing in het buitengebied (55) of te dicht bij andere agrarische bedrijven (62). Overigens blijkt wanneer we de ontwikkeling van de intensieve veehouderij in de afgelopen jaren bekijken niet dat de omvang van deze tak op de bedrijven in de bebouwde kom trager uitgebreid zou zijn dan op de bedrijven in het buitengebied. Van de hiervoor genoemde 35 bedrijven zijn er 27 waarvan verwacht moet worden dat ze in de komende 10 jaar zullen blijven bestaan (Blijvers). Hier van liggen er 7 in het deelgebied Chaam, 9 in Ulicoten 5 in Baarle-Nassau West en 6 in Baarle-Nassau Oost.

Van de 246 bedrijven met intensieve veehouderij zijn er 132 waar de intensieve veehouderij de enige of de voornaamste produktietak is. Hoewel het merendeel van deze bedrijven (81) geen uitbreidingsmogelijkheden heeft zal dit met name op 26 bedrijven ernstige problemen kunnen opleveren. Op deze bedrijven wordt namelijk minder dan 130 sbe per man behaald en zal, om een redelijk inkomen te verwerven, uitbreiding van de produktieomvang noodzakelijk zijn,

Tabel 2.10 Uitbreidingsmogelijkheden van de intensieve veehouderijbedrijven 1)

Uitbreidings- mogelijkheid	Aantal bedrijven met.....sbe per man				Totaal
	tot 90	90-130	130-190	190 en meer	
geen	8	18	30	25	81
1 - 100 mve	1	-	3	2	6
100 mve en meer	8	17	15	5	45
Totaal	17	35	48	32	132

1) Hoofdberoepsbedrijven, bedrijfstype 3 en 4 met minstens 50 mve

2.7 Verschillen tussen de deelgebieden

De deelgebieden Ulicoten, Baarle-Nassau West en Baarle-Nassau Oost komen wat de hiervoor besproken aspecten betreft (vermindering aantal bedrijven, leeftijdsopbouw bedrijfshoofden, bedrijfs-grootte) sterk met elkaar overeen. In Chaam ligt de situatie iets

anders. De bedrijven zijn er gemiddeld kleiner, er zijn meer oudere bedrijfshoofden en het aantal bedrijven verminderde met 2,1% per jaar vergeleken met een toename van 0,75% per jaar in Ulicoten en Baarle-Nassau West en een vermindering van 0,4% in Baarle-Nassau Oost.

Tabel 2.11 Enkele gegevens per deelgebied (hoofdberoepsbedrijven)

	Deelgebied				Totaal blok	
	Chaam	Ulicoten	Baarle- Nassau West	Baarle- Nassau Oost		
Aantal bedrijven 1978	106	109	52	104	371	
Verandering 1) in % p.jr.	-2,1	+0,7	+0,8	-0,4	-0,4	
Ha cultuurgrond 1978	1186	1544	710	1434	4874	
Verandering 1) in % p.jr.	-2,2	+0,3	+0,3	+0,7	-0,2	
Ha cult.grond/bedr. 1973	11,3	14,5	14,0	13,1	13,0	
1978	11,2	14,2	13,7	13,8	13,1	
Perc. bedr.h. 50 jaar en ouder	1978	42	29	27	35	34

1) In de periode 1973-1978.

3. Produktieomvang, bedrijfstypen en produktietakken

In dit hoofdstuk komt de ontwikkeling op de bedrijven aan de orde. Eerst wordt ingegaan op de samenstelling en het verloop van de agrarische produktie, vervolgens op de omvang van de bedrijven. De voornaamste produktietakken zijn de rundveehouderij en de intensieve veehouderij. De ontwikkelingen daarin en in de andere aanwezige produktietakken worden eveneens beschreven. Ten slotte wordt globaal de arbeidsproduktie per man benaderd.

3.1 Grondgebruik en produktie

De cultuurgrond op de hoofdberoepsbedrijven is voor bijna driekwart in gebruik als grasland en voor ruim een kwart als bouwland. Deze verhouding wijzigt zich ten gunste van het bouwland als gevolg van de toenemende teelt van snijmaïs. Op de nevenbedrijven is naar verhouding meer bouwland en minder grasland.

Tabel 3.1 Grondgebruik

	Hoofdberoepsbedrijven				Nevenbedrijven			
	1973		1978		1973		1978	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Bouwland 1)	624	13	286	6	83	18	58	11
Snijmaïs+voederb.	523	10	1060	22	31	7	150	27
Grasland	3733	76	3498	72	313	71	338	61
Tuinland	51	1	30	1	16	4	4	1
Totaal	4931	100	4874	100	443	100	550	100

1) Exclusief snijmaïs en voederbieten

De produktieomvang van de bedrijven is uitgedrukt in standaardbedrijfseenheden (sbe) 1). Naast de bedrijfsoppervlakte wegen hierbij ook mee verschillen in intensiteit van het grondgebruik en de omvang van de intensieve veehouderij. De totale agrarische produktie van de hoofdberoepsbedrijven, gemeten in sbe, nam in de periode 1973-1978 met gemiddeld 5,3% per jaar toe; een groei welke aanzienlijk sterker was dan die van het Zuidelijk Zandgebied (3,1%) en het landelijk gemiddelde (2,2%)

1) Zie voor het begrip sbe bijlage 1.

De voornaamste produktietakken zijn de rundveehouderij (49% van het aantal sbe) en de intensieve veehouderij (45% van de produktieomvang). De akkerbouw - exclusief voergewassen - en de tuinbouw zijn van beperkte betekenis (resp. 2% en 5% van de produktieomvang).

De groei van de produktieomvang bestond de laatste jaren voornamelijk uit een sterke uitbreiding van de intensieve veehouderij en, in mindere mate, uit die van de rundveehouderij. De omvang van de akkerbouw exclusief voergewassen werd sterk verkleind en die van de tuinbouw nam slechts weinig toe.

Tabel 3.2 De samenstelling van de produktieomvang

	Produktieomvang				Index om- vang 1978 (1973=100)
	in sbe		in %		
	1973	1978	1973	1978	
Hoofdberoepsbedrijven:					
rundveehouderij 1)	27877	32836	53	49	118
intensieve veehouderij	18810	30188	36	45	160
akkerbouw 2)	2420	1243	5	2	51
tuinbouw	2955	3292	6	5	111
Totaal hoofdber.bedr.	52034	67524	100	100	130
Nevenbedrijven	4740	5563			117
Alle bedrijven	56774	73087			129

- 1) Inclusief snijmaïs en voederbieten.
- 2) Exclusief snijmaïs en voederbieten.

Bij de uitbreiding van de produktie spelen de nieuw gestichte bedrijven een belangrijke rol (bijna een derde van de toename). De produktie op de bestaande bedrijven werd met 27% (4,8% per jaar) uitgebreid. Op deze bedrijven was de uitbreiding in de rundveehouderij absoluut gezien weinig minder dan in de intensieve veehouderij.

De produktie op de nevenbedrijven nam toe, voornamelijk door uitbreiding van de intensieve veehouderij, maar bleef circa 8% van de totale produktie omvatten. Op de nevenbedrijven bestaat tweederde (65%) van de produktie uit intensieve veehouderij en verder vooral uit rundveehouderij inclusief snijmaïs (27%).

3.2 Produktieomvang per bedrijf

De hoofdberoepsbedrijven hebben een gemiddelde produktieomvang van 182 standaardbedrijfseenheden dit is evenhoog als in "Alphen en Riel" (177 sbe in 1977). Deze produktieomvang per be-

drijf ligt op vrijwel hetzelfde niveau als in het Zuidelijk Zandgebied en ligt nauwelijks boven het landelijke gemiddelde. Dit gemiddelde is de afgelopen jaren toegenomen met bijna 6% per jaar. Dit tempo ligt niet hoger dan elders.

Vergroting van de bedrijfsomvang kwam veelvuldig voor hoewel niet vaker dan elders: in de afgelopen vijf jaar werd ruim 60% van de bestaande bedrijven vergroot. Ruim de helft (56%) van het aantal vergrotingen betrof een uitbreiding van minstens 50 sbe. Dit was op de eerste plaats het gevolg van een uitbreiding van de rundveehouderij, veelal gepaard gaande met de bouw van een ligboxenstal. Op de tweede plaats was op wat minder bedrijven de uitbreiding van de intensieve veehouderij de oorzaak van de groei van de bedrijfsomvang die in deze gevallen vaak wel sterker was.

Door de uitbreiding van de produktie is de verdeling van de bedrijven over de omvangsklassen sterk gewijzigd. Het aantal bedrijven met een grote omvang - meer dan 190 sbe - is zeer sterk toegenomen waartegenover het aantal kleinere bedrijven (tot 110 sbe) sterk verminderde en ook het aantal met 110 tot 190 sbe afnam. In 1978 had twee derde van de hoofdberoepsbedrijven een omvang van minstens 130 sbe tegenover 48% in 1973. Een bedrijf met overwegend landbouwproduktie dient globaal genomen zo'n 120 à 130 sbe te hebben om - bij een doelmatige bedrijfsorganisatie - produktieve werkgelegenheid te bieden aan één volwaardige arbeidskracht 1). Van de bedrijven met overwegend landbouwproduktie had in 1978 67% een omvang van meer dan 130 sbe, in het Zuidelijk Zandgebied was dit 54% en landelijk 50%.

Tabel 3.3 De bedrijfsomvang van de hoofdberoepsbedrijven

Sbe per bedrijf	Aantal bedrijven		Perc. bedrijven		Index 1978 (1973=100)
	1973	1978	1973	1978	
tot 70	47	27	12	7	57
70-110	92	55	24	15	60
110-130	59	42	16	11	71
130-150	43	33	11	9	77
150-190	75	62	20	17	83
190-250	45	78	12	21	173
250 en meer	18	74	5	20	411
Totaal	379	371	100	100	98

1) Zie "Bedrijfsuitkomsten in de Landbouw", LEI-publikatie 3.78 pag. 12.

3.3 Bedrijfstypen

De hoofdberoepsbedrijven zijn, afhankelijk van de mate waarin ze in een bepaalde richting produceren, ingedeeld in zeven bedrijfstypen. In bijlage 1 zijn deze nader omschreven. De bedrijven in dit gebied waren overwegend gemengde bedrijven maar een groot aantal is door de ontwikkeling in een bepaalde produktierichting (rundveehouderij, intensieve veehouderij) min of meer gespecialiseerd geworden. Op de nieuw gestichte bedrijven is de specialisatiegraad evenwel aanzienlijk hoger.

In een paar hoofdgroepen samengevat was in 1978 op 42% van de bedrijven de rundveehouderij het voornaamste bedrijfs onderdeel, op 39% de intensieve veehouderij, op slechts 4% de tuinbouw en 15% waren meer of minder sterk gemengde bedrijven wat meest rundvee + veredelingsbedrijven zijn (13%).

De ontwikkeling in de bedrijfstypen komt tot stand doordat enerzijds van blijvende bedrijven het type verandert en anderzijds hoofdberoepsbedrijven uit de groep verdwijnen en nieuwe toetreden. Door deze ontwikkeling is sinds 1973 alleen het aantal bedrijven met intensieve veehouderij (twee typen) toegenomen, het aantal "rundveebedrijven" bleef gelijk terwijl de aantallen "overwegend rundveebedrijven" en vooral de meer gemengde bedrijven verminderden. Van de gebleven bedrijven is bijna de helft van type veranderd. Hieruit blijkt dat de bedrijfsvoering zeer dynamisch is. De meeste veranderingen kwamen voor bij de minder gespecialiseerde bedrijven welke in gelijke mate specialiseerden in de richting van rundveehouderij en intensieve veehouderij. Van de gespecialiseerde bedrijven (rundvee, intensieve veehouderij) veranderden er weinig van type. De nieuw ontstane hoofdberoepsbedrijven zijn bijna allen op de intensieve veehouderij gericht.

Tabel 3.4 Hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfstype

	Aantal bedrijven		Ha cultuur- grond		Sbe per bedrijf	
	1973	1978	1973	1978	1973	1978
Rundveebedrijven	79	79	1366	1577	123	170
Overwegend rundvee	98	75	1623	1431	140	205
Veredelingsbedrijven	41	96	174	412	144	179
Overwegend veredeling	36	50	282	519	144	163
Rundvee/veredelingsbedr.	89	48	1182	718	148	193
Overige gemengde bedr. 1)	20	8	250	169	102	94
Tuinbouwbedrijven	16	15	54	48	141	223
Totaal	379	371	4931	4874	137	182

1) Inclusief 3 bedrijven met 80% of meer akkerbouw.

Een indruk van de mate van specialisatie tot 1978 geeft het aantal bedrijven met minstens 80% van hun omvang in sbe in één produktietak dat van 123 tot 178 toenam ofwel van een derde (32%) tot bijna de helft (48%) van alle bedrijven. Dit kwam alleen door dat het aantal bedrijven met minstens 80% intensieve veehouderij steeg van 41 tot 96.

De gemiddelde oppervlakte grond per bedrijf bij de diverse typen hangt sterk samen met de vorm van produktie. De bedrijven met grondgebonden produktie (rundvee, akkerbouw) zijn gemiddeld veel groter (ca. 20 ha) dan die met intensieve veehouderij (ca. 6 ha) of die met rundvee + veredeling (ca. 15 ha). Momenteel hebben 65 van de 96 gespecialiseerde intensieve veehouderijbedrijven minder dan 5 ha grond waarvan er 12 in het geheel geen grond hebben. Het aantal gespecialiseerde intensieve veehouderijbedrijven met geen of weinig grond neemt snel toe. Om verschillende redenen (afzet van mest en gier) is dit een verontrustende ontwikkeling.

Wat de produktieomvang betreft valt op dat de (weinige) tuinbouwbedrijven gemiddeld een grote omvang hebben terwijl de "overige gemengde bedrijven" veruit het kleinste zijn.

Door het gemengd karakter van veel bedrijven komt bij elk bedrijfstype bouwland en grasland voor. Het bouwland wordt voornamelijk beteeld met snijmaïs. Niet alleen op de bedrijven met voornamelijk rundvee en de "rundvee"/veredelingsbedrijven, maar ook op de veredelingsbedrijven en de "overige gemengde bedrijven" 1). De grond op de veredelingsbedrijven wordt voor een aanzienlijk deel gebruikt ten behoeve van de rundveehouderij op andere bedrijven middels inscharen, verkoop van gras, hooi, snijmaïs e.d.

3.4 De rundveehouderij

De rundveehouderij is met 49% van de totale produktieomvang op de hoofdberoepsbedrijven de grootste produktietak. Wat het grondgebruik betreft overheerst evenwel de rundveehouderij volledig: 94% van de cultuurgrond wordt voor de rundveehouderij gebruikt.

Zoals in paragraaf 3.1 is aangegeven neemt de omvang van de rundveehouderijproduktie vrij snel toe. Met name het aantal melkoeien wordt uitgebreid. De jongveestapel blijft nagenoeg constant. Overigens wordt ook nu nog meer jongvee gehouden dan voor vervanging van de veestapel nodig is. Enerzijds duidt dit op een verdere groei in de komende jaren, anderzijds speelt hierbij een rol dat op vrij veel bedrijven waar geen melkveehouderij is jongvee wordt gehouden.

1) Hiertoe behoren ook drie akkerbouwbedrijven.

Tabel 3.5 Rundveehouderij op hoofdberoepsbedrijven

	Rundveeh.- bedrijven 1)		Overige bedrijven		Alle bedrijven	
	1973	1978	1973	1978	1973	1978
Aantal bedrijven	185	173	194	198	379	371
- w.v. met melkvee	181	172	93	38	274	210
Ha grasland	2580	2675	1153	823	3733	3498
Ha voedergewassen	286	618	237	442	523	1060
Aantal: koeien	5052	7254	1530	513	6582	7767
jongvee	4673	5550	2178	1376	6851	6926
mestvee	487	413	605	981	1092	1394
g.v.e.	7363	9829	2913	1821	10276	11650
Koeien per bedrijf 2)	28	42	16	14	24	37
Koeien/100 ha voergew.	176	220	110	41	155	170
G.v.e. /100 ha voergew.	257	298	210	144	241	256

- 1) Eerste twee typen + bedrijven uit andere typen met 30 of meer melkkoeien: 8 bedrijven in 1973 en 19 in 1978.
- 2) Met koeien.

Het aantal bedrijven met melkkoeien is de afgelopen jaren aanzienlijk verminderd (van 274 tot 210). Ook na mei 1978 nam dit aantal af doordat tankmelken eind 1978 algemeen werd en op 35 bedrijven geen melktank is aangeschaft en het melkvee is opgeruimd. De afgelopen jaren (mei 1973 - mei 1978) verminderde het aantal bedrijven met melkvee voor ongeveer een derde doordat bedrijven als hoofdberoepsbedrijf zijn verdwenen en voor circa twee derde door afstoten van melkvee op gebleven bedrijven. De gebleven bedrijven waar het melkvee is afgestoten waren doorgaans bedrijven met kleinere eenheden waar de rundveehouderij weinig perspectief biedt; deze vermindering is versneld door de invoering van melktanks. Van de 43 gebleven bedrijven waar het melkvee is afgestoten hadden de meeste (23) tien tot twintig koeien en 12 zelfs meer dan 20. Allen op één na hadden minder dan 20 ha cultuurgrond. Al deze bedrijven behielden hun grond waarbij de oppervlakte grasland veelal verminderde, gemiddeld tot twee derde van de oorspronkelijke oppervlakte. Op dit grasland wordt in de meeste gevallen jongvee of mestvee gehouden; op een aantal bedrijven was echter geen rundvee in welke gevallen mogelijk vee wordt ingeschaard of gras op stam wordt verkocht. Op verreweg de meeste bedrijven waar het melkvee is afgestoten werd de varkenshouderij uitgebreid, dat had tot gevolg dat op 70% van de bedrijven de bedrijfsomvang gelijk bleef of werd vergroot.

De bedrijfseenheden worden steeds groter: het gemiddeld aantal koeien per bedrijf is 37 terwijl op de eerder genoemde rundveehouderijbedrijven (tabel 3.5) gemiddeld 42 koeien gehouden worden. Ondanks het feit dat het aantal kleine rundveestapels sterk

is verminderd zijn er momenteel nog veel bedrijven waarop de eenheid te gering is om rendabel te werken: hiervoor is normaliter een aantal van minimaal ca. 40 koeien vereist. Slechts 43% van de bedrijven met koeien heeft meer dan 40 stuks, van de rundveehouderijbedrijven heeft ruim de helft (54%) meer dan 40 koeien.

Tabel 3.6 Melkveestapels op hoofdberoepsbedrijven

Aantal koeien per bedrijf	Aantal rundveehouderijbedrijven 1)		Aantal overige bedrijven met koeien		Alle bedrijven met koeien	
	1973	1978	1973	1978	1973	1978
1 - 20	57	29	63	31	120	60
20 - 30	49	16(1)	30	7	79	23
30 - 40	35	25	6	11	41	36
40 - 50	23	25(23)	2	6(8)	25	31
50 - 75	8	50(48)	-	1(1)	8	51
75 e.m.	1	8(8)	-	1(1)	1	9
Totaal	173	153(80)	101	57(10)	274	210

1) Eerste twee bedrijfstypen.

Tussen haakjes () waarvan met ligboxenstal.

Gerekend over alle bedrijven (dus inclusief nevenbedrijven) worden 154 koeien per 100 ha grasland en voedergrassen gehouden tegen bijvoorbeeld 169 in St. Oedenrode en 165 in Noord-Brabant; de melkveebezetting in dit gebied ligt dus onder deze gemiddelden. Het aantal grootveeëenheden van 2,47 per ha grasland en voedergrassen (op alle bedrijven) ligt eveneens onder de gemiddelden van St. Oedenrode (260) en Noord-Brabant (268).

Op de hoofdberoepsbedrijven met voornamelijk rundveehouderij worden gemiddeld 3 g.v.e. per ha grasland + voedergrassen gehouden en op de "rundvee/veredelingsbedrijven" 2,64 g.v.e. per ha. Bij de andere bedrijfstypen samen en ook op de nevenbedrijven wordt minder dan één g.v.e. per ha gehouden. Een aanzienlijk deel van het grasland en de voedergrassen van deze bedrijven wordt gebruikt ten behoeve van de rundveehouderij op de eerder genoemde bedrijfstypen.

Tabel 3.7 geeft een globale indruk van de mate waarin gras en maïs door andere boeren gevoerd worden. Zo blijken er 68 hoofdberoepsbedrijven en 53 nevenbedrijven te zijn welke in totaal 553 ha grasland en maïs hebben doch geen grootvee. Op deze bedrijven komt 11% van de oppervlakte grasland en maïs in het gebied voor. Daarnaast zal ook een gedeelte van de voedergrassen van bedrijven met een zeer lage en lage veebezetting bij andere bedrijven terecht komen (naar schatting 200 à 250 ha). Van de totale oppervlakte voedergrassen in het gebied (ruim 5000 ha) wordt dus

globaal gezien ongeveer een zesdedeel geteeld op bedrijven waarop het niet wordt vervoederd. Hier staat tegenover dat er ook vele bedrijven zijn (in zijn totaliteit 102) die meer dan 3,0 g.v.e. per ha houden. Zij zullen doorgaans voer aan moeten kopen. (zie tabel 3.7).

Tabel 3.7 Veedichtheid en oppervlakte voedergewassen

Veedichtheid	Hoofdberoepsbedrijven			Nebenbedrijven		
	aan- tal	gve/ ha	ha voeder- gew.	aan- tal	gve/ ha	ha- voeder- gew.
0 gve/ha	68	0	331	53	0	222
0-0,5 gve/ha	12	0,18	123	9	0,34	73
0,5-1,0 gve/ha	14	0,82	130	12	0,76	90
1,0-1,5 gve/ha	21	1,27	177	7	1,27	33
1,5-2,0 gve/ha	26	1,75	302	2	1,67	7
2,0-2,5 gve/ha	40	2,31	631	4	2,19	12
2,5-3,0 gve/ha	71	2,72	1305	6	2,76	33
3,0 gve/ha e.m.	94	3,70	1559	8	6,03	17

In mei 1978 was op 43% van de bedrijven met melkvee een ligboxenstal. Gerekend over de bedrijven met meer dan 20 koeien had 60% een dergelijke stal tegenover 52% in Noord-Brabant. Bijna twee derde (65%) van de koeien op de hoofdberoepsbedrijven was in 1978 in een ligboxenstal ondergebracht (Noord-Brabant 59% van alle koeien). De rundveehouderij is dus reeds vrij sterk gemoderniseerd.

De bedrijven met een ligboxenstal worden vergeleken met de bedrijven waar de rundveehouderij eveneens van betekenis is, namelijk de bedrijven met in 1978 minstens 20 koeien. De bedrijven met een ligboxenstal waren in 1978 gemiddeld groter (5,5 ha) dan de vergeleken bedrijven terwijl hun oppervlakte de laatste jaren gemiddeld meer werd vergroot (2,4 ha tegen 1,1 ha) en het aantal koeien en grootveeëenheden per ha veel sterker toenamen. De relatieve betekenis van het jongvee is voor beide groepen verminderd; op de bedrijven met een ligboxenstal wordt naar verhouding minder jongvee gehouden.

Tabel 3.8 Bedrijven met 20 of meer koeien in 1978 zonder en met ligboxenstal

	Bedr. zonder ligboxen, toestand in		Bedr. met in mei 1978 ligboxen, toestand in	
	1973	1978	1973	1978
Aantal bedrijven	59	60	89	90
Gem. oppervlakte in ha	16,3	17,4	20,6	23,0
Perc. gras+voederg. 1)	88	96	91	99
Gem. aantal melkkoeien	26	33	34	56
Koeien/100 ha gras + v.g.	179	199	183	246
Gve/100 ha gras + voederg.	268	277	258	319
Jongvee per 100 koeien	99	82	86	68

1) Van de cultuurgrond.

Veel rundveebedrijven hebben slechts een beperkte oppervlakte grond aan huis terwijl de overige grond voornamelijk in de open grootschalige ontginningsgebieden ligt. Bij moderne rundveehouderijbedrijven dient een groot gedeelte van de grond rond de bedrijfsgebouwen te liggen om een optimaal gebruik van gebouwen en machines mogelijk te maken. Om een veestapel van 40 à 50 koeien het hele seizoen te kunnen laten weiden op de kavel waarop de stal staat moet deze kavel minstens 10 à 12 ha groot zijn, dit betekent 24 à 25 are per koe. Op grond van dit uitgangspunt heeft twee derde (65%) van de bedrijven met 20 of meer koeien een te kleine huiskavel, hierbij is er nauwelijks verschil tussen bedrijven met en zonder ligboxenstal. Overigens blijkt dat een huiskavel kleiner dan 10 ha in het algemeen onvoldoende is. Van de bedrijven met minder dan 10 ha grond bij huis was dit in de meeste gevallen (92%) te weinig voor de aanwezige melkveestapel. Verder zijn er bedrijven met een ligboxenstal en meer dan 10 ha grond bij huis waar de huiskavel volgens de hier gehanteerde normen te klein is.

Tabel 3.9 Bedrijven met 20 of meer koeien in 1978 naar staltype en oppervlakte huiskavel

Oppervlakte huiskavel 1)	Bedr. zonder ligboxenstal		Bedr. met ligboxenstal	
	oppervlakte huiskavel per koe			
	tot 24 are	24 are e.m.	tot 24 are	24 are e.m.
tot 7 ha	29	-	24	-
7-10 ha	8	6	20	1
10-15 ha	-	13	12	9
15 ha e.m.	-	4	5	19
Totaal	37	23	61	29

1) Bron: CBS-meitelling 1978.

3.5 De intensieve veehouderij

De intensieve veehouderij is met 45% van de totale produktie-omvang bijna even omvangrijk als de rundveehouderij. Deze intensieve veehouderij bestaat voor ruim twee derde uit varkenshouderij en voor bijna een kwart uit kalvermesterij. De pluimveehouderij neemt een bescheiden plaats in (ca. 7% van de totale intensieve veehouderij).

De omvang van de intensieve veehouderij is met bijna 10% per jaar de laatste jaren veel sterker uitgebreid dan die van de andere produktietakken (zie tabel 3.2). Deze uitbreiding betrof vooral de aantallen varkens en mestkalveren, in veel mindere mate de slachtkuikens en leghennen. De sterke groei van het aantal mest- en fokvarkens was voor ruim driekwart het gevolg van een uitbreiding op bestaande bedrijven en voor ruim een vijfde van varkenshouderij op nieuwe bedrijven. De bedrijven welke de afgelopen jaren de koeien hebben opgeruimd droegen een kwart bij aan de totale aantalsuitbreiding. De zeer sterke uitbreiding van het aantal mestkalveren was voor de helft het gevolg van vestiging van nieuwe bedrijven en voor het overige vrijwel alleen van uitbreiding op bestaande bedrijven. Deze kalvermesterij bestaat vrijwel uitsluitend uit contractproduktie. Doordat van oudsher in Baarle-Nassau vrij veel kalvermesterij voorkwam is deze vorm van veehouderij hier vrij goed bekend zodat in een tijd als de afgelopen jaren, waarin mede gezien de doorgaans gunstige rentabiliteit gemakkelijk contracten te krijgen waren, de kalvermesterij sterk kon worden uitgebreid. Momenteel is, ook landelijk gezien, de stalcapaciteit (het aantal boxen) echter groter dan het aantal kalveren zodat deze sterke groei zich naar verwachting niet zal voortzetten.

Ook op de nevenbedrijven komt intensieve veehouderij voor. De omvang hiervan is de laatste jaren eveneens uitgebreid doch veel minder snel dan op de hoofdberoepsbedrijven waardoor de relatieve betekenis afnam van 13% tot 11% van de totale intensieve veehouderij in het gebied. Naast varkens worden vooral mestkalveren en slachtkuikens gehouden.

Tabel 3.10 Omvang en groei van de intensieve veehouderij

	Aantal dieren op				Perc. van de	
	hoofdber.-		neven-		produktie	
	bedrijven		bedrijven		in sbe 1)	
	1973	1978	1973	1978	1973	1978
Mestkalveren	8258	18743	1842	2026	18	23
Mestvarkens	32507	55529	7890	10781	33	34
Fokvarkens	6474	9718	206	443	38	35
Leghennen (x 100)	1274	1543	166	109	7	4
Slachtkuikens (x 100)	1684	2109	537	990	3	3

1) Alle bedrijven.

Het aantal bedrijven met intensieve veehouderij is de afgelopen jaren enigszins verminderd uitgezonderd bij de mestkalveren. Meer dieren op minder bedrijven betekent dat de eenheden per bedrijf sterk vergroot zijn. Toch zijn er nog veel bedrijven met kleinere eenheden: van de bedrijven met mestkalveren heeft een kwart minder dan 200 mestkalveren, van de bedrijven met tien of meer mestvarkens heeft 56% minder dan 200 mestvarkens en van de bedrijven met 10 of meer fokvarkens heeft 30% minder dan 40 fokvarkens. Met name op de bedrijven waar de intensieve veehouderij geen hoofdzaak is komen meer kleine eenheden voor. Ruim 70% van de produktie in de intensieve veehouderij heeft plaats op bedrijven waar de intensieve veehouderij hoofdzaak is (vergeleken met 48% in 1973), vaak in grote eenheden.

Tabel 3.11 Intensieve veehouderij op hoofdberoepsbedrijven

	Aantal bedrijven		Dieren per bedrijf	
	1973	1978	1973	1978
Mestkalveren	43	58	192	323
Mestvarkens	246	236	132	235
Fokvarkens	154	143	42	68
Leghennen	26	18	4900	8600
Slachtkuikens	17	14	9900	15100

De intensieve veehouderij werd de laatste jaren veel sterker geconcentreerd op gespecialiseerde bedrijven, de typen "veredelingsbedrijven" en "overwegend veredeling".

Hoewel er nog diverse bedrijven zijn met kleine eenheden waar specialisatie voordelen kan opleveren, mag niet de indruk worden gewekt dat de omvang van de bedrijven gemiddeld genomen ongunstig is. Het tegendeel is waar, merendeels zijn de bedrijven waar de intensieve veehouderij de voornaamste produktietak is grote levenskrachtige bedrijven (60% heeft een omvang van meer dan 130 sbe, 25 bedrijven of 17% van meer dan 250 sbe).

3.6 De akkerbouw

Het bouwland omvatte in 1978 ruim een kwart (28%) van de oppervlakte cultuurgrond op de hoofdberoepsbedrijven maar droeg inclusief snijmais slechts 7% bij in de totale produktieomvang. Op 80% van de bedrijven komt bouwland voor (ook in 1973). De totale oppervlakte bouwland werd enigszins uitgebreid, ook de gemiddelde oppervlakte bouwland per bedrijf nam iets toe (van 3,8 ha tot 4,6 ha).

Akkerbouw is voor de meeste bedrijven een neventak: rundvee-houderij of intensieve veehouderij vormen de hoofdzaak. Het bouwland wordt in steeds sterkere mate beteeld met snijmaïs, niet alleen op de bedrijven met voornamelijk rundvee maar ook bij de andere bedrijfstypen. De uitbreiding van de maïsteelt gaat overigens ook ten koste van het grasland. Tegenover de uitbreiding van de snijmaïs zijn vooral de arealen granen en suikerbieten sterk verminderd.

Voor slechts drie bedrijven is de akkerbouw de voornaamste produktietak; zij gebruiken maar 4% van het bouwland en deze bedrijven hebben doorgaans minder dan 25 ha grond en zijn dus te klein voor een éénmansbedrijf.

Tabel 3.12 Bouwlandgebruik op hoofdberoepsbedrijven

Bedrijven met ... ha bouwland	Aant. bedrijven in		Gewassen	1973		1978	
	1973	1978		ha	%	ha	%
tot 1 ha	40	29	granen	387	34	157	12
1- 3 ha	109	87	aardappelen	36	3	13	1
3- 5 ha	78	62	suikerbieten	181	16	106	8
5-10 ha	57	94	voederbieten	21	2	16	1
10-20 ha	16	19	snijmaïs	502	44	1044	78
20 ha e.m.	2	4	ov. gewassen	20	2	9	1
Totaal	302	295	Tot.bouwland	1147	100	1346	100

3.7 De tuinbouw

De tuinbouw is een zeer kleine produktietak: in 1978 werd slechts 1% van de cultuurgrond op de hoofdberoepsbedrijven gebruikt als tuinland en bestond 5% van de totale produktieomvang uit tuinbouw.

De laatste jaren is de omvang van de tuinbouw op de hoofdberoepsbedrijven iets toegenomen en op de nevenbedrijven sterk verminderd. Momenteel komt op 29 hoofdberoepsbedrijven tuinbouw voor. De gemiddelde oppervlakte tuinbouw per bedrijf is weinig groter dan één ha.

De tuinbouw in de open grond op de hoofdberoepsbedrijven bestond in 1978 voor ruim de helft uit groenten (aardbeien, augurken) en voor een kwart uit boomkwekerijgewassen; daarnaast kwam nog een beperkte oppervlakte appels, bloemkwekerijgewassen en klein fruit voor. Sinds 1973 zijn de arealen aardbeien en klein fruit sterk verminderd en de oppervlakten boom- en bloemkwekerijgewassen door de goede rentabiliteit van deze teelt uitgebreid.

Tabel 3.13 Tuinbouw, aantal bedrijven en oppervlakte

	Hoofdberoeps- bedrijven		Nevenbe- bedrijven	
	1973	1978	1973	1978
Aantal bedrijven totaal	379	371	142	136
Bedr. met tuinbouw totaal	62	29	37	11
- in % van alle bedrijven	16	8	26	8
Ha tuinbouw: open grond	46	25	16	4
onder glas	4,70	5,02	-	-
totaal	51	30	16	4
Aantal sbe voor tuinbouw	2955	3292	616	198
Percentage van totaal sbe	6	5	13	4

Naast gespecialiseerde tuinbouwbedrijven zijn er ook enkele (6) intensieve veehouderijbedrijven die tuinbouw hebben. De tuinbouw is gelijkmatig verspreid over de deelgebieden uitgezonderd Baarle-Nassau West waar geen tuinbouw voorkomt.

De oppervlakte tuinbouw onder glas komt alleen voor op gespecialiseerde hoofdberoepsbedrijven. Zowel het areaal als het aantal bedrijven bleef de afgelopen jaren vrijwel gelijk (ca. 5 ha en ca. 10 bedrijven). Vier van deze bedrijven hebben meer dan 60 are glas, de anderen zijn kleiner.

De glastuinbouw bestond in 1978 voornamelijk uit groenteteelt meest tomaten, ook komkommers en aardbeien. Ten opzichte van 1973 bleef het areaal groenten gelijk en werd de oppervlakte bloemkewerijgewassen iets uitgebreid terwijl meer glas werd verwarmd.

Tabel 3.14 Glastuinbouw

Bedrijven met are glas	Aantal bedr. in		Gewassen en glasareaal (in ha)	
	1973	1978	1973	1978
1 - 30	2	3	groente koud	3,04 0,90
40 - 60	3	3	groente warm	1,55 3,76
60 en meer	4	4	bloemen/boomkw.	0,11 0,36
Totaal	9	10	Totaal glastuinbouw	4,70 5,02

3.8 Produktie en arbeid (sbe per man 1))

De produktieomvang per mannelijke arbeidskracht 2) bedroeg in 1978 gemiddeld 150 standaardbedrijfseenheden. Het aantal sbe per man ligt hiermee op een hoog niveau en wel ongeveer 5 à 10% boven het gemiddelde van het Zuidelijk Zandgebied en circa 20% boven het landelijke gemiddelde. Dit gemiddelde is de afgelopen jaren met bijna 6% per jaar toegenomen vrijwel alleen als gevolg van de uitbreiding van de totale produktie, de vermindering van het aantal arbeidskrachten speelde hierbij nauwelijks een rol.

Ervan uitgaande dat 120 à 130 sbe per man doorgaans voldoende is om een redelijk inkomen uit een landbouwbedrijf te verkrijgen, zijn er, ondanks het gemiddelde hoge aantal sbe per man, nog een aanzienlijk aantal arbeidskrachten met een lagere produktie. In 1978 bleef 45% van de arbeidskrachten onder de 130 sbe per man, 14% kwam op 110-130 sbe per man.

Het aantal sbe per man hangt sterk samen met de bedrijfsomvang en de arbeidsbezetting, voorts speelt het bedrijfstype een rol. Over het algemeen hebben de bedrijfstypen waar de intensieve veehouderij - al of niet in combinatie met rundveehouderij - een rol speelt de meeste sbe per man terwijl de arbeidsbezetting hier doorgaans het laagste is. Zo hebben de "overwegend rundveebedrijven" waar een deel van de produktie uit intensieve veehouderij bestaat de meeste sbe per man gevolgd door de "rundvee veredelingsbedrijven" welke nog iets boven de bedrijven met intensieve veehouderij liggen. Op de "rundveebedrijven" ligt de produktie per man, mede door een hogere arbeidsbezetting, onder het gemiddelde van alle bedrijven. Verder werd op het kleine aantal tuinbouwbedrijven een vrij hoge produktieomvang per man gehaald en op de enkele "overige gemengde bedrijven" een relatief lage.

Tabel 3.15 Produktie en arbeid in 1973 en 1978

	Sbe per bedrijf		Man per 100 bedrijven		Sbe per man	
	1973	1978	1973	1978	1973	1978
Rundveebedrijven	123	170	124	128	100	133
Overwegend rundvee	140	205	134	120	105	171
Veredelingsbedrijven	144	179	102	119	140	151
Overwegend veredeling	144	163	125	110	115	148
Rundvee/veredelingsbedr.	148	193	120	125	123	155
Overige gemengde bedr.	102	94	110	100	93	94
Tuinbouwbedrijven	141	223	106	140	132	159
Totaal	137	182	122	121	113	150

- 1) Het aantal sbe per man kan gezien worden als een maatstaf voor de mogelijkheden om inkomen te verkrijgen. Ongeveer 120 à 130 sbe per man was in 1977 voldoende voor een redelijk inkomen op een landbouwbedrijf (CAO-loon niveau).
- 2) Regelmatig werkzame mannelijke arbeidskrachten die 15 uur of meer per week meewerken.

3.9 Verschillen tussen de deelgebieden

Een indruk van de bedrijfsvoering en de arbeidsproductiviteit per deelgebied geeft bijgaande tabel; de ontwikkeling in de afgelopen jaren is in een bijlage opgenomen.

In menig opzicht komen de deelgebieden Chaam en Ulicoten enerzijds en Baarle-Nassau West en Baarle-Nassau Oost anderzijds sterk met elkaar overeen. In Chaam en Ulicoten is de bedrijfsvoering iets sterker op de rundveehouderij gericht dan op de intensieve veehouderij; bijna alle grond wordt gebruikt voor het rundvee en het aantal koeien en g.v.e. per ha gras en voergewassen is duidelijk hoger dan in Baarle-Nassau West en Oost in welke gebieden wat meer intensieve veehouderij voorkomt. Per gebied gezien valt Ulicoten op door de zwaarste veebezetting en de meeste ligboxenstallen; in dit gebied nam het totale aantal melkkoeien en het aantal melkkoeien en g.v.e. per ha gras en voergewassen sterker toe dan in de andere deelgebieden. Verder valt op dat in Baarle-Nassau Oost het aantal melkkoeien en g.v.e. per ha gras en voergewassen de laatste jaren is verminderd en thans lager ligt dan in de andere gebieden.

Tabel 3.16 Enige gegevens per deelgebied over 1978 (hoofdberoeps-bedrijven)

	Deelgebied				To- taal blok
	Chaatn	Uli- coten	Baarle- Nassau West	Baarle- Nassau Oost	
Perc. grasland+voedergewassen van de cultuurgrond	97	98	88	89	94
Perc. bedrijven met koeien	58	60	52	54	57
Perc. bedr. met ligboxenstal	39	55	33	38	43
Aantal koeien per bedrijf	34	44	35	33	37
Aantal koeien per 100 ha grasland + voedergewassen	182	191	152	144	170
Aantal g.v.e. per 100 ha grasland + voedergewassen	256	264	254	245	256
Percentage:					
rundveeh.bedr. (type 1 en 2)	46	44	33	38	42
veredelingsbedr. (type 3 en 4)	36	39	44	40	39
rundvee/vered.bedr. (type 5)	10	13	19	13	13
Perc. sbe voor:rundvee + v.g.	51	52	43	46	49
veredeling	41	42	53	47	45
Aantal sbe per bedrijf	153	204	195	182	182
toeneming in %/jr.(sinds '73)	5,0	5,1	7,8	6,0	5,8
Aantal sbe per man	134	165	149	152	150
toeneming in %/jr.(sinds '73)	5,4	6,2	6,2	5,9	5,8
Perc.bedr.met 130 sbe of meer	55	69	73	73	67
Perc. bedr.hoofden tot 50 jr.	58	71	73	65	66

Het aantal sbe per bedrijf en per man ligt in Ulicoten hoger en in Chaam lager dan in de twee overige gebieden. In Baarle-Nassau West en Oost nam de bedrijfsomvang het meest toe (in % per jaar).

3.10 Bedrijven in de dorpen

Binnen de dorpsbebouwing van Baarle-Nassau, Ulicoten en Chaam liggen 50 bedrijven: dertig hoofdberoepsbedrijven en twintig nevenbedrijven (evenveel van rustenden als van personen met een ander beroep). Van de hoofdberoepsbedrijven zijn er 18 als blijvende bedrijven beschouwd. Voor acht blijvende bedrijven is de rundveehouderij de voornaamste produktietak, voor vier de intensieve veehouderij en vijf zijn "rundvee/veredelingsbedrijven" terwijl er één tuinbouwbedrijf voorkomt. Verder hebben van de 18 blijvende bedrijven er 14 meer dan 10 ha grond. De bedrijven van de wijkers zijn voornamelijk op de rundveehouderij (7) of de intensieve veehouderij (4) gericht, hun omvang is doorgaans kleiner dan 120 sbe (9) en 7 bedrijven hebben 10-20 ha grond terwijl de andere vijf kleiner zijn. Tenslotte zij opgemerkt dat de groei van het totale aantal sbe van de hoofdberoepsbedrijven in de dorpen de afgelopen vijf jaar maar ongeveer half zo snel was (één bedrijf uitgezonderd) dan van alle - in beide jaren aanwezige - hoofdberoepsbedrijven in het blok.

Bij de twintig nevenbedrijven zijn er dertien met minder dan 5 ha grond, twee hebben 5-10 ha en vijf 10-15 ha. Op veertien nevenbedrijven is de omvang kleiner dan 50 sbe, zes bedrijven hebben een wat grotere omvang doordat zij varkens of mestkalveren houden.

4. Bedrijfseconomische beschouwing

In tegenstelling tot de twee voorgaande hoofdstukken, die gebaseerd zijn op individuele bedrijfsgegevens, zijn voor de bedrijfseconomische beschouwing geen gegevens per bedrijf beschikbaar. Hierdoor, en ook doordat het onderzoek niet specifiek hierop is gericht, komen de bedrijfseconomische aspecten slechts globaal aan de orde.

Als basis voor de bedrijfseconomische beschouwing dienen de uitkomsten van bij het LEI in administratie zijnde bedrijven weergegeven in diverse publikaties. Aangezien deze gegevens doorgaans regionaal of zelfs landelijk zijn, is vaak moeilijk aan te geven in hoeverre de gemiddelde resultaten in het gebied hiermee overeenstemmen.

Voor een indruk van de ontwikkeling van de resultaten is uitgegaan van de opbrengst per honderd gulden kosten voor enkele groepen bedrijven 1). Dit rentabiliteitscriterium moet met de nodige voorzichtigheid bezien worden, het is geen inkomenscriterium (zie pag. 47). Verder is voor het laatst bekende jaar de gemiddelde oppervlakte en omvang van deze bedrijven gegeven alsook een indruk van de melkveehouderij. Hierdoor kan worden bezien in hoeverre de bedrijven in het blok hiermee overeenstemmen.

In het blok Baarle-Nassau is op 96% van de bedrijven de produktie vrijwel geheel op de landbouw gericht: de meeste bedrijven hebben voornamelijk rundveehouderij of intensieve veehouderij. Aan de hand van de indeling in bedrijfstypen is het mogelijk groepen landbouwbedrijven in het gebied te vergelijken met groepen bedrijven uit het LEI-boekhoudnet. Overeenkomstig de normen van het boekhoudnet bestaat twee derde (68%) van de landbouwbedrijven in het gebied uit grotere bedrijven.

Tabel 4.1 Hoofdberoepsbedrijven naar type en omvang

	to- taal	Aantal bedrijven		
		grotere 128 sbe en meer	kleinere 64 t/m 127 sbe	kleine tot 64 sbe
Rundveebedr.=weidebedr. (t1)	79	52	21	6
Overwegend rundvee (t2)	75	58	15	2
Intensieve veehouderij 30% of meer (t3+4+5)	194	129	56	9
Ov. gemengde bedrijven (t6)	8	2	4	2
Tuinbouwbedrijven (t7)	15	12	3	-
Totaal	371	253	99	19

1) "Bedrijfsuitkomsten in de Landbouw". LEI-publikatie 3.78, 1978

Tabel 4.2 Ontwikkeling van de rentabiliteit van enkele groepen landbouwbedrijven

	Grotere bedrijven 1)				Kleinere bedrijven 2)			
	weide- bedrijf- ven 3)	overw. rond- vee 4)	met inten- sieve vee- houderij 5)		weide- bedrijf- ven 3)	overw. rond- vee 4)	met inten- sieve vee- houderij 5)	
Opbrengst 1973/74	94	98	106		81	81	89	
per f 100,- 1974/75	89	87	87		70	67	77	
kosten 1975/76	93	95	101		74	69	87	
1976/77	83	80	92		69	66	80	
1977/78	92	93	94		79	72	85	
1977/78: gem. opp. (ha)	24,0	23,1	10,3		14,8	12,9	6,7	
gem. omvang (sbe)	218	223	207		95	91	93	
gem. aantal koeien	53,4	39,7	10,2		22,3	16,3	8,8	
perc. gras+voerg.	98	84			97	76		
"Baarle-Nassau" 1978								
Aantal bedrijven	52	58	129		21	15	56	
gem. oppervlakte (ha)	23,4	21,4	10,1		14,6	11,4	5,6	
gem. omvang (sbe)	215	239	219		94	95	104	
gem. aantal koeien	55,5	47,9	9,2		21,7	16,9	1,9	
perc. gras+voerg.	99	98			99	90		

- 1) Boekhoudbedrijven: Zuidelijk Zandgebied (1977/78 128 eerder 123 sbe en meer).
- 2) Boekhoudbedrijven: alle zandgebieden (1977/78 van 64 t/m 127 sbe).
- 3) Alle bedrijven 80% en meer van de sbe voor rundvee.
- 4) Boekhoudbedrijven 40-80% rundveehouderij; blok 60-80%, type "overwegend rundvee".
- 5) Boekhoudbedrijven 30% en meer intensieve veehouderij; blok eveneens, typen "veredelingsbedrijven" "overwegend veredeling" en "rundvee/veredelingsbedrijven".

Gezien over de afgelopen jaren hadden de grotere bedrijven met intensieve veehouderij de gunstigste resultaten. Op deze bedrijven werd gemiddeld 96% van de kosten door de opbrengsten gedekt tegen 90% op de weidebedrijven en de bedrijven met overwegend rundvee. Op de kleinere bedrijven waren de verschillen tussen kosten en opbrengsten aanzienlijk ongunstiger, ook hierbij hadden de bedrijven met intensieve veehouderij betere bedrijfsresultaten dan de weidebedrijven en die met overwegend rundvee (zie tabel 4.2).

In het gebied zijn 79 weidebedrijven ("rundveebedrijven"). Dit zijn voor twee derde grotere bedrijven welke in 1978 wat betreft gemiddelde oppervlakte en omvang sterk overeenkwamen met de weidebedrijven uit het boekhoudnet terwijl ze iets meer koeien hielden. Op grond hiervan mag gesteld worden dat de bedrijfsresultaten eveneens sterk met de boekhoudbedrijven overeen zullen komen.

De 75 overwegend rundveebedrijven in het gebied zijn voor 77% grotere bedrijven. De gemiddelde oppervlakte is wat kleiner (1,7 ha) maar de omvang wat groter (16 sbe) dan van de bedrijven uit het boekhoudnet terwijl er gemiddeld meer koeien (8 stuks) worden gehouden. Derhalve mag worden aangenomen dat de bedrijfsresultaten minstens gelijk zijn aan die van de boekhoudbedrijven, mogelijk zelfs beter.

De 194 bedrijven met veel intensieve veehouderij zijn voor 66% grotere bedrijven welke gemiddeld eenzelfde oppervlakte en een iets grotere omvang hebben (ca. 10 sbe) dan de boekhoudbedrijven. Gezien de doorgaans gunstige resultaten van deze boekhoudbedrijven mogen we aannemen dat ook op de bedrijven met veel intensieve veehouderij in het gebied veelal positieve resultaten zijn behaald.

Bijna een derde (32%) van de landbouwbedrijven in het gebied zijn kleinere bedrijven. Aangezien de gemiddelde oppervlakte en omvang sterk overeenkomen met die van de boekhoudbedrijven zullen zij evenals deze bedrijven gemiddeld ongunstige uitkomsten hebben.

In het voorgaande is als rentabiliteitscriterium uitgegaan van de opbrengsten per honderd gulden kosten. Bij de grotere bedrijven zijn de opbrengsten vaak wat lager dan de kosten, bij de kleinere liggen de opbrengsten meestal veel lager. Hierbij moet er wel rekening mee worden gehouden dat voor de arbeid en het kapitaal van de ondernemer en de gezinsleden kosten in rekening worden gebracht als werd deze arbeid en dit kapitaal aangetrokken van buiten het bedrijf. Doordat ondernemer en gezinsleden vele uren werken is het arbeidsinkomen en het gezinsinkomen hoger dan men misschien bij deze opbrengsten-kosten verhouding zou verwachten. Telkens blijkt bij de bedrijfsresultaten dan ook weer dat ondanks een ongunstige opbrengsten-kostenverhouding de ondernemers er in slagen te sparen en te investeren. "Een negatief netto-overschot op basis van door het LEI aangehouden uitgangspunten behoeft niet altijd te betekenen dat de mogelijkheden van besteding en inkomensvorming van de ondernemers en hun gezin beneden het voor handhaving van de continuïteit vereiste niveau komen" 1).

1) Zie "Bedrijfsuitkomsten, inkomen en continuïteit in de landbouw" door prof. J. de Veer in Jaarverslag LEI 1977, pag. 42.

5. Verwachtingen aangaande de komende ontwikkelingen in de land- en tuinbouw

In het voorgaande zijn een aantal ontwikkelingen in de land- en tuinbouw beschreven die de afgelopen jaren plaats hadden. In dit hoofdstuk wordt een beeld geschetst van de te verwachten ontwikkelingen in de komende tien jaren (1978-1988). Hierbij wordt geen rekening gehouden met ingrijpen in een spontaan verloop, zoals door een ruilverkaveling of door claims van de zijde van natuurbescherming. Deze schets van de te verwachten ontwikkeling steunt in belangrijke mate op de tendenties uit het jongste verleden.

5.1 Het aantal hoofdberoepsbedrijven

Voor het bepalen van het toekomstig aantal hoofdberoepsbedrijven is uitgegaan van de ontwikkeling in de afgelopen jaren en de situatie in het gebied op dit moment.

In hoofdstuk 2 is de ontwikkeling van het aantal hoofdberoepsbedrijven in de periode 1973-1978 uitvoerig weergegeven. Deze aantalsontwikkeling was het resultaat van uittreding en toetreding van bedrijfshoofden. De uittreding heeft hoofdzakelijk plaats door natuurlijke oorzaken (rusten, ziekte, overlijden) en door beroepsverandering. Bij de toetreders kunnen twee groepen onderscheiden worden, namelijk zij die een bestaand bedrijf overnemen en zij die een nieuw bedrijf stichten. Bij de berekening van het toekomstige aantal bedrijven is voor wat de uittreding betreft uitgegaan van de ontwikkeling in de afgelopen jaren inclusief eenzelfde klein percentage beroepsverandering. Voor de toetreding is uitgegaan van het aantal opvolgers op bedrijven waar reeds een opvolger kon worden aangewezen. Voor zover de opvolging nog niet bekend was is voor de grotere bedrijven (130 sbe en meer) aangenomen dat er een opvolger zal komen. Volgens deze wijze van benadering zal het toekomstige percentage opvolgers vrijwel gelijk zijn aan dat in de afgelopen jaren. Een zeer onzekere factor in dit gebied is het ontstaan van "nieuwe" bedrijven. In het jongste verleden zijn veel nieuwe meest intensieve veehouderijbedrijven gesticht, deels ontstaan doordat thuis meewerkende zoons een bedrijf stichtten, deels doordat bedrijfshoofden het bedrijf hervestigden, deels door omzetting van nevenbedrijven. De indruk bestaat dat de vestiging van nieuwe bedrijven in de toekomst geringer zal zijn. Er zijn momenteel minder thuis meewerkende zoons dan voorheen. De mogelijkheid dat personen die de landbouw als nevenberoep uitoefenen hiervan hun hoofdberoep maken blijft zeker aanwezig; het aantal nevenbedrijven (C-bedrijven) en de omvang hiervan is nog even groot als 5 jaar geleden. Veel zal afhangen van de rentabiliteit en de uitbreidingsmogelijkheden van de intensieve veehouderij. In deze tak

zagen we dat met name de uitbreiding van de kalvermesterij momenteel vrijwel tot stilstand is gekomen (de stalcapaciteit is groter dan het aantal kalveren) terwijl vooral door de kalvermesterij veel nieuwe bedrijven zijn ontstaan. Ook de te verwachten strengere vestigingseisen voor intensieve veehouderijbedrijven kan een rol spelen 1). In de afgelopen jaren werd namelijk een derde van de nieuwe bedrijven gesticht door personen die voorheen hun hoofdberoep buiten de landbouw hadden. Om deze redenen is uitgegaan van een geringer aantal "nieuwe" bedrijven in de komende 10 jaar namelijk de helft van het aantal van de afgelopen jaren. Het resultaat van de berekeningen is weergegeven in de volgende tabel.

Tabel 5.1 Ontwikkeling van het aantal hoofdberoepsbedrijven van 1973 tot 1988

Beginjaar		Uittreding x)	Toetreding x)		Eindjaar
	aant. bedr.	-	+	aant. bedr.	
1973	379	79	71	371	1978
1978	371	73	52	350	1983
1983	350	69	47	328	1988

x) Van bedrijfshoofden.

Volgens deze vooruitberekening zullen er in 1988 ongeveer 328 hoofdberoepsbedrijven zijn. Ten opzichte van 1978 is dit een vermindering van 1,2% per jaar. Het aantal bedrijven zal naar verwachting in de toekomst iets sneller verminderen dan de afgelopen jaren (0,4% per jaar) maar toch zeer beperkt blijven. Dit komt voornamelijk doordat er nog een aanzienlijk aantal nieuwe bedrijven kan worden verwacht.

5.2. Cultuurgrond en verdeling van de bedrijven naar oppervlakte

De geregistreerde oppervlakte cultuurgrond is de afgelopen vijf jaar vrijwel constant gebleven. De komende tien jaar zal voor een aantal niet-agrarische doeleinden (o.a. woningbouw, fietspaden) ongeveer 80 ha cultuurgrond nodig zijn (zie hoofdstuk 1, par. 4). Verder mag worden verwacht dat personen die uit de registratie gaan nog enige grond aanhouden, naar vrij voorzichtige schatting zal dit eveneens ca. 80 ha bedragen. De geregistreerde

1) Zie nota "Bedrijfs grootte en produktiebeheersing" van het Ministerie van Landbouw, pag. 10, 1979.

cultuurgrond zal dan in totaal met 150 à 160 ha verminderen tot ongeveer 5270 ha in 1988 (5424 ha in 1978).

De oppervlakte cultuurgrond in gebruik bij hoofdberoepsbedrijven is de afgelopen jaren verminderd terwijl de oppervlakte van de nevenbedrijven toenam. Dit kwam enerzijds doordat een aantal bedrijven dat uit de hoofdberoepsgroep is gegaan niet alle grond heeft afgestoten en anderzijds door een incidentele vergroting in de groep nevenbedrijven. Zoals in het voorgaande is gesteld zal de vermindering van het aantal hoofdberoepsbedrijven naar verwachting iets sterker zijn dan die in de afgelopen jaren. De bedrijven die uit de hoofdberoepsgroep gaan zullen geleidelijk grond loslaten maar ook nog grond blijven behouden, hetzij als nevenbedrijf maar ook als niet-geregistreerde, evenals in het verleden. De mate hiervan is mede afhankelijk van de grondmarkt: bij verwachte stijging van de grondprijs zal men eerder geneigd zijn grond aan te houden dan bij een constante of dalende markt. Anderzijds zullen de blijvende bedrijven grond in gebruik nemen van bedrijven die opgeheven worden; deels van bedrijven welke thans geregistreerd zijn, deels van bedrijven die niet (meer) geregistreerd zijn. Het resultaat zal naar verwachting zijn dat in de komende jaren de verhouding tussen grondgebruik door hoofdberoeps- en nevenbedrijven nauwelijks zal veranderen.

Tabel 5.2 De ontwikkeling van de oppervlakte cultuurgrond

	Oppervlakte in ha			Percentage		
	1973	1978	1988	1973	1978	1988
Hoofdberoepsbedr.	4931	4874	4730	92	90	90
Nevenbedrijven 1)	443	550	540	8	10	10
Totaal	5374	5424	5270	100	100	100

1) Met 10 sbe en meer.

Wanneer in 1988 nog 328 hoofdberoepsbedrijven voorkomen wordt, bij een grondgebruik van 4730 ha, de gemiddelde oppervlakte per bedrijf 14,4 ha (13 ha in 1978 en 1973). Hierbij zij opgemerkt dat dit gemiddelde in dit gebied weinig houvast biedt aangezien er veel intensieve veehouderijbedrijven voorkomen welke bedrijven zich ook met weinig of geen grond kunnen ontplooiën.

De verdeling van de bedrijven over de oppervlakteklassen zal in de toekomst naar verwachting niet sterk worden gewijzigd. Het aantal bedrijven tot 20 ha zal waarschijnlijk enigszins verminderen, het aantal grotere bedrijven zal nauwelijks toenemen. Meer dan een derde (36%) van de bedrijven zal vermoedelijk minder dan 10 ha grond hebben (vnl. intensieve veehouderijbedrijven).

Tabel 5.3 De hoofdberoepsbedrijven naar oppervlakte

	Aantal bedrijven			Percentage bedrijven		
	1973	1978	1988	1973	1978	1988
Tot 10 ha	139	146	119	37	39	36
10-15 ha	105	79	64	28	21	19,5
15-20 ha	75	74	68	20	20	21
20-30 ha	51	57	57	13	16	17,5
30 ha e.m.	9	15	20	2	4	6
Totaal	379	371	328	100	100	100

De verdeling van de bedrijven naar oppervlakte per bedrijfstype (voor de voorbije jaren in een bijlage weergegeven) is voor de toekomst niet exact aan te geven. Gezien de geringe vermindering van het aantal bedrijven en de geringe geneigdheid om grond af te stoten wanneer men de bedrijfsopzet wijzigt, liggen geen aanmerkelijke wijzigingen in het verschiets.

Een globale benadering van de oppervlakte grond die van gebruiker zal wisselen door verdwijnen van bedrijven kan verkregen worden door de hiervoor opgestelde prognose van het aantal bedrijven als uitgangspunt te nemen. Hierin is berekend dat er 80 bedrijven als hoofdberoepsbedrijven zullen verdwijnen. De gemiddelde oppervlakte van deze bedrijven is kleiner dan die van de bedrijven die blijven (in 1978 was de gemiddelde oppervlakte van de wijkers - inclusief twijfelaars - 9,0 ha en van de blijvers 13,7 ha). In totaal beschikken deze bedrijven dus over circa 720 ha cultuurground. Deze cultuurground zal niet helemaal van gebruiker wisselen aangezien deze bedrijven voor een gedeelte nog voortgezet zullen worden als nevenbedrijf of wel dat nog grond wordt aangehouden terwijl men niet meer geregistreerd is. Anderzijds zal van de 550 ha die in 1978 in handen was van nevenbedrijven (zie tabel 5.2) een aanzienlijk deel van gebruiker wisselen. Het grondgebruik van de groep nevenbedrijven zal, zoals hiervoor werd aangegeven, naar verwachting gelijk blijven. Door bedrijfsverkleining en opheffing van nevenbedrijven en "wijkers" kan naar schatting 700 à 750 ha naar een ander bedrijf overgaan, dit is circa 1,5% per jaar.

5.3 Ontwikkeling van de produktieomvang

5.3.1 Het grondgebruik

De oppervlakte cultuurground in gebruik bij hoofdberoepsbedrijven is de laatste jaren verminderd (van 4931 tot 4874 ha). Hierbij namen de oppervlakten grasland en tuinbouw af terwijl het areaal bouwland enigszins toenam.

In hoofdstuk 3 is aangegeven dat het grondgebruik voor de rundveehouderij werd uitgebreid (van 86% tot 94% van de cultuur-

grond), de oppervlakte grasland verminderde weliswaar maar de snijmaïsteelt werd sterk uitgebreid. De veestapel werd vergroot, vooral het melkvee. Op een aanzienlijk aantal bedrijven werd het melkvee afgestoten, doorgaans betrof het kleinere eenheden welke weinig perspectief bieden. De grond werd aangehouden waarbij het percentage grasland verminderde en in verreweg de meeste gevallen de intensieve veehouderij werd uitgebreid. Bijna al deze bedrijven behielden echter grasland o.a. omdat een deel van de grond alleen hiervoor geschikt is, hoewel ook andere argumenten een rol kunnen spelen zoals het feit dat de kennis en de mechanisatie nog op grasland zijn ingesteld, men er een gedeelte van het jaar mest op kwijt kan e.a. Op sommige bedrijven wordt op dit grasland jongvee en/of mestvee gehouden in andere gevallen wordt vee ingeschaard of gras op stam verkocht.

De verhouding grasland-bouwland-tuinland zal naar verwachting in de toekomst weinig veranderen. Verreweg de meeste cultuurgrond (ca. 94%) zal gebruikt worden ten behoeve van de rundveehouderij. Uitgaande van 1978, zal misschien de oppervlakte grasland iets uitgebreid worden en het areaal snijmaïs wat worden ingekrompen.

Tabel 5.4 Ontwikkeling van het grondgebruik

Hoofdberoepsbedrijven	1973	1978	1988
ha cultuurgrond	4931	4874	4745
percentage grasland	76	72	75
" bouwland (incl. braakland)	23	28	24,5
" tuinland	1	1	0,5
Percentage voedergewassen 1)	10	22	19,4

1) Snijmaïs en voederbieten opgenomen in het bouwland.

5.3.2 De rundveehouderij

De toekomstige ontwikkeling in de rundveehouderij is moeilijk te voorspellen.

Het aantal bedrijven met melkvee zal verder verminderen. In de afgelopen jaren hebben reeds diverse bedrijven de koeien weggedaan. Het proces van afstoten van het melkvee is het afgelopen jaar nog doorgegaan door het invoeren van tankmelken: eind 1978 werd dit algemeen. Van de 210 bedrijven waarop in mei 1978 melkvee werd gehouden hebben er 35 geen melktank aangeschaft en dus het melkvee opgeruimd. De bedrijven die begin 1979 nog melkvee hebben zullen naar verwachting, op enkele uitzonderingen na, hiermee de komende jaren doorgaan. Dit betekent dat het aantal bedrijven met koeien in 1988 omstreeks 150 zal bedragen (hiervan hadden er 90 in mei 1978 een ligboxenstal). De veestapel op de bedrijven waar melkvee blijft zal verder uitgebreid worden, met name op de bedrijven die een nieuwe stal zullen bouwen.

Doordat de oppervlakte cultuurgrond zal verminderen en de bouwland-graslandverhouding maar weinig zal veranderen mag verwacht worden dat het grondgebruik voor de rundveehouderij enigszins afneemt. De uitbreidingsmogelijkheden in de rundveehouderij zullen dan ook gevonden moeten worden in een intensivering van het grondgebruik (meer g.v.e. per ha) en een verandering in de samenstelling van de veestapel (minder jongvee).

De toename van de veedichtheid welke in de afgelopen jaren beperkt was zal naar we aannemen in de komende jaren doorgaan. Momenteel bedraagt de veedichtheid 2,56 g.v.e. per ha grasland en voedergewassen, vergeleken met 2,41 g.v.e. 5 jaar geleden. Om voldoende ruwvoer voor de winter te kunnen winnen zal voor het gebied als totaal de veedichtheid niet verder kunnen stijgen dan 2,8 à 3 g.v.e. per ha grasland plus voedergewassen. Bij een bijna gelijke ontwikkeling als in de afgelopen jaren zal de veedichtheid in 1988 circa 2,8 g.v.e. per ha grasland plus voedergewassen bedragen. Dit betekent dat het aantal koeien tot ruim 9000 zal toenemen (7767 in 1978); een vrijwel even sterke groei voor de komende 10 jaar als in de afgelopen 5 jaar.

De geschatte verwachte ontwikkeling van ongeveer 9000 koeien op circa 150 bedrijven in 1988 betekent dat dan gemiddeld 60 koeien per bedrijf zullen worden gehouden (in 1978 waren er gemiddeld 37 koeien per bedrijf, op bedrijven met een ligboxenstal 56).

Tabel 5.5 Ontwikkeling van de rundveehouderij in grootveeëenheden en productieomvang

	1973	1978	1988
Ha grasland	3733	3498	3560
Ha snijmaïs + voederbieten	523	1060	920
Ha grasland + voedergewassen	4256	4558	4480
Verhouding grasland-voedergewassen	7,1:1	3,3:1	3,9:1
Totaal grootveeëenheden	10276	11650	12700
G.v.e. per ha grasland + voedergew.	2,41	2,56	2,83
Aantal sbe rundveehouderij	27877	32836	35160

5.3.3 De intensieve veehouderij

De in het verleden waargenomen ontwikkelingen in de intensieve veehouderij, namelijk vermindering van het aantal bedrijven met een kleine tak en uitbreiding van de produktie, zullen zeer waarschijnlijk ook in de komende jaren van betekenis zijn. In par. 3.5 zagen we dat er in de verschillende produktietakken nog bedrijven zijn met eenheden die te klein zijn voor een efficiënte exploitatie: deze zullen deels afgestoten worden en deels vergroot.

De toekomstige ontwikkeling van de totale omvang van de intensieve veehouderij is zeer moeilijk aan te geven. In de afgelopen jaren is de groei gestimuleerd doordat boeren, die gedwongen waren de melkveehouderij af te stoten, de intensieve veehouderij uitbreidden. In de komende jaren zal dit minder gaan voorkomen. Voorts is in paragraaf 1 gesteld dat er minder nieuwe - doorgaans op intensieve veehouderij gerichte - bedrijven worden verwacht mede omdat er minder zoons zijn maar ook door de huidige stagnatie in de groei van de kalvermesterij. Verder is het niet onmogelijk dat uit planologische- en milieu-overwegingen de uitbreidingsmogelijkheden beperkt worden. Ook de afzet van mest kan een beperking gaan vormen. Hierbij valt te denken aan de nieuwe wet bodemverontreiniging welke momenteel wordt voorbereid. Voor een geringere groei pleit ook nog dat de afzetmogelijkheden mede onder invloed van een geringere welvaartsgroei en toenemende marktverzadiging minder zullen toenemen dan in de afgelopen periode. Voor de komende tien jaar wordt een geschatte groei van 3% per jaar aangehouden, dit is een derde van de laatste jaren. De totale omvang van de intensieve veehouderij zal hierbij met een derde (34%) toenemen.

5.3.4 De akkerbouw

Als gevolg van vermindering van de cultuurgrond zal ook de oppervlakte bouwland verminderen. Het bouwland zal waarschijnlijk voor ongeveer 80% worden beteeld met snijmaïs, de rest (naar schatting ca. 250 ha) voornamelijk met suikerbieten en granen. Hierbij zal evenals de laatste jaren de oppervlakte granen en suikerbieten wellicht verminderen. De intensiteit van het bouwlandgebruik (exclusief snijmaïs) is de afgelopen jaren door vermindering van granen toegenomen, maar zal in de toekomst wellicht weinig veranderen. De totale omvang van de akkerbouwproduktie zal als gevolg van een kleiner areaal bouwland naar verwachting verminderen.

5.3.5 De tuinbouw

Het tuinbouwareaal is de laatste jaren verminderd terwijl de produktieomvang iets toenam, voornamelijk door de overgang van koud op warm glas waarbij de oppervlakte glas vrijwel gelijk bleef. Bij de tuinbouw in de open grond is het areaal boom- en bloemkerijgewassen uitgebreid en zijn de oppervlakten aardbeien en klein fruit sterk verminderd.

Voor de toekomst wordt uitgegaan van een beperkte vermindering van het tuinbouwareaal (tot ca. 25 ha), een vrijwel gelijk blijvende oppervlakte glas (ca. 5,5 ha in 1988) en eenzelfde aantal sbe per ha als in 1978. De totale produktieomvang van de tuinbouw zal hierdoor naar verwachting weinig verminderen.

5.3.6 De totale produktieomvang

De hiervoor beschreven ontwikkeling in de produktieomvang is weergegeven in de volgende tabel.

Tabel 5.6 De ontwikkeling van de produktie op hoofdberoepsbedrijven

	1973	1978	1988
Sbe voor rundveehouderij 1)	27877	32836	35160
Sbe voor intensieve veehouderij	18810	30188	40600
Sbe voor akkerbouw 2)	2420	1243	1090
Sbe voor tuinbouw	2955	3292	3150
Sbe totaal	52034	67524	80000

1) Inclusief voedergewassen. 2) Exclusief voedergewassen.

De totale produktie op de hoofdberoepsbedrijven zal bij deze uitgangspunten van 67500 sbe in 1978 toenemen tot circa 80000 sbe in 1988. De jaarlijkse groei is dan 1,7% terwijl deze in de periode 1973-1978 5,3% was. Uitgaande van de veronderstelde 80000 sbe in 1988 kan de verdeling van de bedrijven over de omvangsklassen het beeld weergegeven in tabel 5.7 vertonen. Hieruit blijkt dat het aantal bedrijven met minder dan 130 sbe sterk zal afnemen en dat ook het aantal met 130 tot 250 sbe zal verminderen terwijl dat van meer dan 250 sbe zeer sterk zal toenemen.

Tabel 5.7 Hoofdberoepsbedrijven naar produktieomvang

Sbe per bedrijf	Aantal bedrijven			Percentage bedrijven		
	1973	1978	1988	1973	1978	1988
tot 110	139	82	34	37	22	11
110-130	59	42	21	15	11	6
130-150	43	33	20	11	9	6
150-190	75	62	53	20	17	16
190-250	45	78	66	12	21	20
250 e.m.	18	74	134	5	20	41
Totaal	379	371	328	100	100	100

De gemiddelde produktieomvang per bedrijf zal op grond van het voorgaande met ruim 6 sbe per jaar toenemen, dit is meer dan de groei die in de afgelopen periode noodzakelijk was (ca. 5 sbe per jaar) om voldoende produktieve werkgelegenheid te behouden voor de arbeidskrachten op doelmatige geleide bedrijven.

Gezien de minder gunstige vooruitzichten ten aanzien van de welvaarts groei kan voor de toekomst misschien zelfs met een minder sterke groei per bedrijf worden volstaan. Uitgaande van 128 sbe in 1978 zou bij een groei van 5 sbe per jaar in 1988 een minimumomvang van ongeveer 180 sbe per bedrijf noodzakelijk zijn om voldoende werkgelegenheid te bieden aan één arbeidskracht. Uit tabel 5.7 blijkt dat ongeveer twee derde van de bedrijven groter zal zijn dan 180 sbe.

5.4 Bedrijfsstructuur

Een zeer globale indruk van de ontwikkeling van de structuur van de bedrijven geven de verhoudingen tussen de aantallen bedrijven naar bedrijfstype. In de periode 1973-1978 is het aantal bedrijven met voornamelijk intensieve veehouderij sterk uitgebreid, het aantal "rundveebedrijven" bleef gelijk terwijl de aantallen "overwegend rundveebedrijven" en vooral de gemengde bedrijven - met name de "rundvee/veredelingsbedrijven" - fors verminderden.

Deze ontwikkeling van de afgelopen jaren zal voorlopig nog doorgaan: het aantal bedrijven met voornamelijk intensieve veehouderij zal nog toenemen en het aantal gemengde bedrijven alsook het aantal met hoofdzakelijk rundvee zal verminderen. Uit modelberekeningen op grond van de ontwikkeling in de afgelopen jaren komt naar voren dat in de toekomst op ruim de helft van de bedrijven de intensieve veehouderij de voornaamste produktietak zal zijn, op ongeveer een derde de rundveehouderij en dat ongeveer een achtste deel zal bestaan uit gemengde bedrijven en tuinbouwbedrijven. Waarschijnlijk wordt hiermee het aantal intensieve veehouderijbedrijven enigszins overschat, aangezien de groei in deze sector naar verwachting minder sterk zal zijn dan in de voorbije jaren. Ook het aantal tuinbouwbedrijven zal waarschijnlijk kleiner zijn dan de tabel aangeeft.

Tabel 5.8 Ontwikkeling naar bedrijfstype

	Aantal bedrijven			Perc. bedrijven		
	1973	1978	1988	1973	1978	1988
Rundveebedrijven	79	79	63	21	21	19
Overwegend rundvee	98	75	39	26	20	12
Veredelingsbedrijven	41	96	149	11	26	45
Overwegend veredeling	36	50	35	10	14	11
Rundvee/veredelingsbedr.	89	48	22	23	13	7
Overige gemengde bedr.	20	8	4	5	2	1
Tuinbouwbedrijven	16	15	16	4	4	5
Totaal	379	371	328	100	100	100

5.5 Arbeidskrachten

De betekenis van de landbouw als directe bron van werkgelegenheid werd nauwelijks kleiner. De vermindering van het aantal arbeidskrachten is nauw verbonden aan de ontwikkeling van het aantal bedrijven, het merendeel is immers éénmansbedrijf.

Gezien de vele bedrijven met jonge bedrijfshoofden waarop in de toekomst een aantal meewerkende zoons mag worden verwacht, kan er van uitgegaan worden dat de arbeidsbezetting per bedrijf iets zal toenemen (tot gemiddeld ca. 1,25 man). Op de 328 bedrijven in 1988 zullen naar schatting 410 vaste mannelijke arbeidskrachten werken. Het aantal vaste mannelijke arbeidskrachten zal dan de komende tien jaar met ongeveer veertig personen verminderen, dit is met bijna 1% per jaar.

5.6 Produktieomvang per bedrijf en per man

Hiervoor is aangegeven dat de produktieomvang, het totale aantal sbe, zal toenemen. Dit zal relatief minder zijn dan de laatste jaren doordat er minder grond beschikbaar zal zijn maar vooral ook doordat in de intensieve veehouderij een tragere groei wordt verwacht. Het aantal bedrijven en arbeidskrachten zal blijven verminderen.

Het gemiddelde aantal sbe per bedrijf en per arbeidskracht zal verder toenemen doch procentueel gezien minder snel dan de laatste jaren. Verwacht wordt een gemiddelde van ruim 240 sbe per bedrijf en circa 195 sbe per vaste mannelijke arbeidskracht in 1988.

Tabel 5.9 Ontwikkelingen op hoofdberoepsbedrijven

	1973	1978	1988	Jaarlijks groei perc.	
				1973- 1978	1978- 1988
Aantal hoofdberoepsbedrijven	379	371	328	-0,4	-1,2
Aantal sbe	52034	67524	80000	+5,3	+1,7
Aantal arbeidskrachten	462	449	410	-0,6	-0,9
Arbeidskrachten/100 bedr.	122	121	125		
Aantal sbe per bedrijf	137	182	244	+5,8	+3,0
Aantal sbe per man	113	150	195	+5,8	+2,7

Wat betreft het aantal sbe per vaste mannelijke arbeidskracht zal het gebied zijn huidige voorsprong voorlopig waarschijnlijk behouden. In 1978 lag het aantal sbe per man in het gebied (met 150 sbe) boven het gemiddelde van het Zuidelijk Zandgebied (ruim

5%) en het landelijk gemiddelde (ca. 20%). Volgens voorgaande berekeningen komt in het gebied rond 1988 het aantal sbe per man op circa 195 en volgens berekeningen in "Landbouwverkenningen" wordt voor 1990 in het Zuidelijk Zandgebied gemiddeld 187 sbe per man verwacht en landelijk 170 sbe per man. Daar de berekening in "Landbouwverkenningen" op enigszins andere indeling van bedrijven berust liggen deze cijfers wellicht iets te laag ten opzichte van het gebied. Evenwel mag verwacht worden dat omstreeks 1990 het aantal sbe per man op vrijwel hetzelfde niveau zal liggen als in het Zuidelijk Zandgebied en boven het landelijk gemiddelde zal uitkomen. Gezien over een langere periode blijken de jaarlijkse groeipercentsages 1) van de onderscheiden gebieden vrijwel aan elkaar gelijk te zijn.

-
- 1) Ontwikkeling van het aantal sbe per man:
"Baarle-Nassau":	van 113 in 1973 tot 195 in 1988 is + 3,7%
	per jaar;
Zuid. Zandgeb. :	van 106 in 1974 tot 187 in 1990 is + 3,6%
	per jaar;
Nederland	: van 94 in 1974 tot 170 in 1990 is + 3,8%
	per jaar.

Samenvatting

Algemene oriëntatie

Het ruilverkavelingsgebied "Baarle-Nassau" ligt in het midden van Noord-Brabant, ten zuidoosten van Breda aan de grens met België en omvat vrijwel alleen gronden behorende tot de gemeenten Baarle-Nassau en Chaam.

Het is een overwegend agrarisch gebied met een vrij open karakter, een bebouwing voornamelijk langs verharde wegen en met hier en daar grotere en kleinere boscomplexen. Het gebied wordt ten dele begrensd door uitgestrekte bos- en natuurgebieden. De grond, overwegend middelhoge en hogere zandgronden, is vrijwel geheel als grasland en bouwland in gebruik en de agrarische productie betreft voornamelijk rundveehouderij en intensieve veehouderij.

De totale oppervlakte van het blok is 8100 ha, voor het grootste deel cultuurgrond waarvan ruim 5400 ha bij dit onderzoek is betrokken. Verspreid in het blok liggen ruim 30 stukken Belgisch grondgebied. Voorts is een aanzienlijke oppervlakte van het Nederlands gebied in gebruik bij Belgische boeren.

In het blok liggen de kleinere woonkernen Baarle-Nassau, Chaam en Ulicoten die elk een aparte dorpsenclave vormen en als zodanig buiten de ruilverkaveling vallen. Het grootste deel van de bevolking van deze gemeenten woont in deze kernen. De in de dorpskern gelegen enclaves, Baarle-Hertog geheten, vormen één dorp met Baarle-Nassau. Zo bestaat Baarle-Nassau-Hertog uit een Nederlandse en een Belgische gemeente, elk met een eigen gemeentebestuur.

De bevolking van de gemeenten Baarle-Nassau en Chaam is vrij snel gegroeid. De toeneming was groter dan de gemiddelde groei in de provincie. In Baarle-Nassau was het vestigingsoverschot groter dan het geboortenoverschot; in Chaam had de natuurlijke aanwas de overhand. De toekomstige bevolkingsgroei zal bepaald worden door de natuurlijke aanwas; het overheidsbeleid is namelijk gericht op een beperking van de vestiging in kleinere kernen. De onttrekking van cultuurgrond ten behoeve van woningbouw zal dan ook geen grote omvang aannemen.

De plaatselijke werkgelegenheid heeft voor een belangrijk deel een agrarisch karakter. Het aantal arbeidsplaatsen in de landbouw is in de afgelopen jaren nauwelijks verminderd. Er is een toenemende uitgaande pendel welke hoofdzakelijk op Breda is gericht.

Voor het blok bestaan geen gemeentelijke bestemmingsplannen voor het buitengebied en gelden nog de bestemmingsvoorschriften van het uitbreidingsplan in hoofdzaak, waarin staat dat in het landelijk gebied bestemd voor agrarische doeleinden alleen ten behoeve van een agrarisch bedrijf mag worden gebouwd. In het streekplan West-Brabant zijn in het blok drie grotere open agrarische

rond de dorpen gelegen gebieden aangegeven, waarin de agrarische sector prioriteit geniet. Relatief grote delen van het blok echter zijn aangeduid als "landschappelijk waardevolle agrarische gebieden" dan wel - ter afronding hiervan - als "indicatieve groengebieden". In deze gebieden dienen, in nauwe relatie met de landbouwfunctie, ook andere waarden beschermd en ontwikkeld te worden.

De recreatieve functie van het gebied, mede als gevolg van de hier in en nabij gelegen bos- en natuurcomplexen en tot uiting komend in diverse elementen voor verblijfs- en dagrecreatie, heeft volgens de mening ter plaatse, de maximum capaciteit bereikt zodat een verdere uitbreiding hiervan niet is te verwachten.

Ontwikkeling van het aantal bedrijven en van de arbeidsbezetting

In 1978 waren er in het ruilverkavelingsgebied 371 hoofdberoepsbedrijven en 137 geregistreerde nevenbedrijven. Het aantal hoofdberoepsbedrijven is in de periode 1973-1978 met slechts acht of 0,4% per jaar verminderd. Er kwamen veel nieuwe intensieve veehouderijbedrijven bij. De vermindering van het aantal bedrijven was dan ook veel trager dan in het Zuidelijk Zandgebied met 1,9% per jaar of in "Alphen en Riel" met 2,6% per jaar. De voornaamste oorzaak waardoor bedrijven als hoofdberoepsbedrijf zijn verdwenen, was beroepsbeëindiging door ouderen; oorzaken als beroepsverandering en ziekte of invaliditeit en dergelijke waren van veel minder betekenis. De bedrijven die vrijkwamen doordat oudere bedrijfs- hoofden het beroep beëindigden, werden voor 47% door een opvolger voortgezet, dit was bijna altijd een zoon. De komende tien jaar (1978-1988) zal de vermindering van het aantal hoofdberoepsbedrijven vermoedelijk iets sneller verlopen (met 1,2% per jaar tot 328 bedrijven) maar toch zeer beperkt blijven. Verwacht wordt dat er minder nieuwe (intensieve veehouderij)-bedrijven zullen ontstaan: er zijn momenteel minder thuis meewerkende zoons, de ontwikkeling van de kalvermesterij stagneert en ook de te verwachten strengere vestigingseisen voor de intensieve veehouderij kunnen vestiging beperken. De beperkte betekenis van de beroepsverandering zal waarschijnlijk niet wijzigen evenmin als die van de andere factoren welke op de vermindering van invloed zijn.

Het aantal regelmatig werkzame mannelijke arbeidskrachten op de hoofdberoepsbedrijven is nauwelijks verminderd (van 462 tot 449). De gemiddelde arbeidsbezetting per bedrijf bleef de afgelopen jaren dan ook vrijwel gelijk (ca. 1,21 man). Daar er veel bedrijven met jonge bedrijfshoofden zijn waarop in de toekomst een meewerkende zoon mag worden verwacht, kan de arbeidsbezetting per bedrijf wellicht iets toenemen. Verwacht wordt dat er omstreeks 1988 ongeveer 410 vaste mannelijke arbeidskrachten op de bedrijven werkzaam zullen zijn.

Ruim een kwart van alle geregistreerde bedrijven zijn nevenbedrijven. Het aantal nevenbedrijven bleef de laatste jaren vrij-

wel gelijk hoewel er veel mutaties waren, enerzijds door opheffing van bedrijven anderzijds door toetreding van voorheen hoofdberoepsbedrijven en nieuwe bedrijven. De oppervlakte cultuurgrond van de nevenbedrijven nam iets toe tot 10% van alle grond.

Bedrijfsoppervlakte, grondmobiliteit en rechtsvorm grondgebruik

In tegenstelling tot andere gebieden waar de oppervlakte cultuurgrond doorgaans terugloopt, bleef in dit gebied de oppervlakte constant, namelijk ca. 5400 ha. Het betreft hier alleen cultuurgrond van bedrijven die in Nederland geregistreerd zijn. Daarnaast hebben Belgische boeren een aanzienlijke oppervlakte in gebruik. Het grondgebruik op hoofdberoepsbedrijven nam iets af dat op nevenbedrijven nam toe.

De komende jaren zal het agrarisch grondgebruik iets verminderen. Een klein deel van de grond in het blok krijgt een niet-agrarische bestemming door uitbreiding van woningbouw en de aanleg van fietspaden. Verder mag worden verwacht dat personen die niet langer als agrariër worden geregistreerd, nog enige grond aanhouden. Globaal zal de oppervlakte met 150 à 160 ha verminderen. Naar schatting zal in 1988 ongeveer 5270 ha cultuurgrond geregistreerd zijn, waarvan circa 4730 ha van hoofdberoepsbedrijven.

In "Baarle-Nassau" is in de periode 1973-1978 bijna een kwart (24%) van de cultuurgrond van gebruiker gewisseld, dit was meer dan in "Alphen en Riel" (ca. 20% van 1972 tot 1977). Ruim de helft van deze wisseling betrof overdracht van gehele bedrijven welke, gerekend naar oppervlakte, voor bijna 90% werden overgenomen door familieleden. De andere helft betrof grond welke beschikbaar kwam bij bedrijfsopheffing en bedrijfsverkleining (ca. 11% van de oppervlakte in 1973). Het kleinste deel hiervan vormde de oppervlakte bij bedrijfsopheffing; van deze grond werd globaal gezien twee derde in gebruik genomen door bestaande bedrijven in het blok. Voor de komende tien jaar kan door bedrijfsverkleining en opheffing van bedrijven volgens raming 650 à 700 ha grond naar andere bedrijven overgaan. Deze grond komt echter lang niet allemaal op de "vrije" voor iedereen toegankelijke grondmarkt. De bedrijfsgrootteverdeling zal slechts geringe wijzigingen ondergaan.

Een groot gedeelte van de cultuurgrond is eigendom van de gebruikers, nl. + 75%. Het pachtland is voor ruim twee derde eigendom van binnenlandse particulieren, en voor bijna een derde in eigendom van buitenlanders (Baarle-Nassau) of van rechtspersonen en overheid (Chaam).

Ligging van de bedrijfsgebouwen

In de drie dorpen Baarle-Nassau, Ulicoten en Chaam liggen 50 bedrijven, waarvan 30 hoofdberoepsbedrijven. Van deze hoofdberoeps-

bedrijven zijn er 18 waarschijnlijk blijvend. Dit zijn zowel bedrijven met voornamelijk rundvee als met intensieve veehouderij en gemengde bedrijven; 14 bedrijven hebben meer dan 10 ha grond. Het is duidelijk dat deze bedrijven uit milieu-hygiënisch oogpunt bezwaren kunnen opleveren en dat uitbreiding moeilijk zal zijn. Bedrijfsverplaatsing zou een oplossing kunnen zijn, of opheffing; 11 bedrijfshoofden zijn echter jonger dan 50 jaar en op de andere bedrijven is een opvolger aanwezig.

Van 246 bedrijven waar in 1978 de intensieve veehouderij van betekenis was, is de ligging van de bedrijfsgebouwen ten opzichte van de omgeving nader bezien in verband met de hinder die deze bedrijven veroorzaken. Op 152 van deze bedrijven zou uitbreiding van de intensieve veehouderij op bezwaren kunnen stuiten. Ernstige problemen zijn te verwachten voor 26 intensieve veehouderijbedrijven waar minder dan 130 sbe per man wordt behaald. Om een redelijk inkomen te verwerven, zou uitbreiding van de produktieomvang noodzakelijk zijn, maar deze mogelijkheid is er niet.

Grondgebruik, bedrijfstype en produktie

Van de cultuurgrond wordt bijna 72% gebruikt als grasland, 28% als bouwland en minder dan één procent als tuinland. Deze verhouding heeft zich ten gunste van het bouwland gewijzigd als gevolg van de toenemende teelt van snijmaïs. Het grondgebruik ten behoeve van de rundveehouderij (grasland + snijmaïs) is uitgebreid tot 94% van de cultuurgrond.

De voornaamste produktietakken zijn de rundveehouderij en de intensieve veehouderij. Van de totale produktie in 1978 kwam 49% voor rekening van de rundveehouderij, 45% van de intensieve veehouderij, 5% van de tuinbouw en slechts 2% van de akkerbouw exclusief voergewassen. In de laatste jaren is de produktie gegroeid, vooral door de sterke uitbreiding van de intensieve veehouderij en, in mindere mate, die van de rundveehouderij. Bij de uitbreiding van de intensieve veehouderij speelde het stichten van nieuwe bedrijven een grote rol.

In 1978 was op 42% van de bedrijven de rundveehouderij het omvangrijkste bedrijfs onderdeel, op 39% de intensieve veehouderij, op 4% de tuinbouw en 15% betrof sterk gemengde bedrijven. Sinds 1973 is het aantal bedrijven met intensieve veehouderij sterk uitgebreid en het aantal gemengde bedrijven sterk verminderd terwijl ook het aantal rundveehouderijbedrijven afnam. Specialisatie in de intensieve veehouderij betekende niet dat de grond werd afgestoten. Voor de toekomst mag worden verwacht dat deze ontwikkeling van ontmenging en specialisatie nog zal doorgaan ten gunste van de intensieve veehouderij.

De grootste produktietak, de rundveehouderij, is de afgelopen jaren vrij snel gegroeid (3,3% per jaar). Het grondgebruik voor de rundveehouderij is met 7% toegenomen door uitbreiding van de

teelt van snijmaïs; de melkveestapel steeg met 18% maar het aantal grootveeëenheden groeide minder sterk (13%) door een geringere uitbreiding van het jongvee. Het aantal melkkoeien per ha grasland plus voedergewassen nam toe van 1,55 tot 1,70. De melkveedichtheid is dus niet hoog. Het aantal g.v.e. per ha bedraagt 2,56. Er wordt dus relatief veel jongvee gehouden. Het aantal bedrijven met melkvee is aanzienlijk verminderd, mede door de invoering van melktanks. De rundveehouderij, met name het melkvee, concentreert zich steeds meer op gespecialiseerde rundveehouderijbedrijven. Dit zal in de toekomst verder doorgaan maar toch zal naar verwachting ook in 1988 nog meer dan de helft van de bedrijven met koeien een belangrijke andere produktietak daarnaast hebben. Te verwachten is dat omstreeks 1988 op ongeveer 150 bedrijven melkvee zal worden gehouden, dat is op 46% van de bedrijven (57% in 1978). Doordat de oppervlakte cultuurgrond iets zal verminderen en de bouwland-graslandverhouding weinig zal veranderen, mag worden verwacht dat het grondgebruik ten behoeve van de rundveehouderij enigszins zal afnemen. Verder zal, bij een gelijke ontwikkeling van de veedichtheid als in de afgelopen jaren, de veedichtheid in 1988 ongeveer 2,8 g.v.e. en circa 2 koeien per ha grasland plus voedergewassen bedragen. Bij deze uitgangspunten zal het totale aantal melkkoeien relatief minder toenemen dan de afgelopen jaren. Het gemiddeld aantal melkkoeien per bedrijf met melkvee zal in 1988 rond de 60 liggen.

De modernisering in de rundveehouderijbedrijven is reeds ver gevorderd: 90 bedrijven of 43% van de bedrijven met melkvee beschikt over een ligboxenstal en tankmelken is algemeen. Voor de moderne melkveehouderij is het noodzakelijk dat een groot gedeelte van de grond rond de bedrijfsgebouwen ligt om een rationele bedrijfsvoering en een optimaal gebruik van gebouwen en machines mogelijk te maken. Vele bedrijven voldoen niet aan deze voorwaarde; op twee derde van de bedrijven met 20 of meer koeien ligt te weinig grond bij huis om de melkveestapel het hele seizoen hierop te kunnen laten weiden. De overige grond is vooral verspreid over de groot-schalige ontginningsgebieden. Het is duidelijk dat hierdoor de bedrijfsvoering verre van optimaal is.

Veel boeren hebben te weinig grond om alleen van grondgebonden produktie te kunnen bestaan. De intensieve veehouderij is dan ook een belangrijke produktietak. Ze is de laatste jaren sterk uitgebreid (10% per jaar). Deze intensieve veehouderij bestaat voor ruim twee derde uit varkenshouderij en voor het overige voornamelijk uit kalvermesterij. De ontwikkelingen die zich in de laatste jaren voordeden, zoals de vermindering van het aantal bedrijven met kleine veestapels, de toename van het aantal meer gespecialiseerde bedrijven en de vergroting van de diverse veestapels op de (meer) gespecialiseerde bedrijven, zullen zich in de toekomst voortzetten. De totale produktieomvang zal maar verwachting echter minder snel groeien dan in het recente verleden.

Ruim een kwart van de cultuurgrond wordt als bouwland gebruikt, maar op weinig bedrijven is de akkerbouw de voornaamste produktietak. Deze bedrijven hebben slechts 4% van het bouwland in gebruik. Het overige bouwland is in gebruik bij andere bedrijfstypen en wordt voornamelijk beteeld met snijmaïs. De oppervlakte bouwland nam toe, het areaal snijmaïs werd zeer sterk uitgebreid tot bijna vier vijfde van het bouwland - behalve op bedrijven met rundvee ook op andere bedrijven - en de arealen granen en hakvruchten werden ingekrompen. In de toekomst zal de oppervlakte bouwland wellicht wat verminderen door enige omzetting in grasland. Het bouwland zal voor + 80% zijn beteeld met snijmaïs, en voor + 20% met granen en hakvruchten.

Het tuinbouwareaal is de laatste jaren verminderd (tot 30 ha) terwijl de produktieomvang iets toenam, voornamelijk door de overgang van koud op warm glas waarbij de oppervlakte glas vrijwel gelijk bleef. Ten aanzien van de tuinbouw in de open grond is het areaal boom- en bloemkwekerijgewassen uitgebreid en zijn de oppervlakten aardbeien en klein fruit sterk verminderd. Mede gezien deze ontwikkeling wordt voor de toekomst een zeer geringe vermindering van het tuinbouwareaal verwacht.

Produktieomvang en produktiviteit

De totale produktieomvang (in sbe) van alle hoofdberoepsbedrijven is de laatste vijf jaar met 30% - of 5,3% per jaar - toegenomen. Ook in de komende jaren zal de produktieomvang toenemen maar waarschijnlijk slechts met ongeveer 1,7% per jaar.

In 1978 was de bedrijfsomvang in "Baarle-Nassau" gemiddeld 182 sbe per bedrijf. Dit kwam ongeveer overeen met het gemiddelde van Nederland en dat van het Zuidelijk Zandgebied. Het gemiddeld aantal sbe per bedrijf is tussen 1973 en 1978 met 5,8% per jaar toegenomen, dit was sneller dan de landelijke en de regionale groei. Deze stijging was vrijwel alleen het gevolg van de uitbreiding van de intensieve veehouderij en de rundveehouderij.

In 1978 had 33% van de bedrijven met overwegend landbouwproduktie een omvang van minder dan 130 sbe; deze bedrijven bleven hiermee onder de omvang die - bij een doelmatige organisatie - aan één man produktieve werkgelegenheid biedt. Op de kleinere bedrijven wordt gemiddeld slechts een zeer laag gezinsinkomen behaald. Veel van deze bedrijven zijn te klein om op langere termijn te kunnen blijven bestaan.

In de afgelopen periode is het aantal vaste mannelijke arbeidskrachten nauwelijks verminderd terwijl de totale produktieomvang aanzienlijk werd uitgebreid. De produktieomvang per man nam dientengevolge toe van 113 tot 150 sbe of met 5,8% per jaar; deze toename was groter dan die in het Zuidelijk Zandgebied (5% per jaar) terwijl het bereikte niveau boven dat van het Zuidelijk Zandgebied (ca. 140 à 145 sbe per man) lag.

Ook voor de toekomst mag een belangrijke vergroting van de produktieomvang per bedrijf en per man worden verwacht, zij het minder snel dan in het jongste verleden vooral omdat de totale produktieomvang waarschijnlijk trager zal toenemen dan in de voorbije jaren. Voor 1988 wordt een gemiddelde produktieomvang van 240 à 250 sbe per bedrijf en 190 à 200 sbe per man verwacht. Zowel de omvang per bedrijf als per man zullen boven het landelijk gemiddelde liggen.

De deelgebieden

Het blok is verdeeld in vier deelgebieden: Chaam in het noorden, Ulicoten in het midden en Baarle-Nassau West en Oost in het zuiden waarvan Baarle-Nassau West veruit het kleinste deelgebied is. Verder zijn in Baarle-Nassau West en in Chaam relatief meer nevenbedrijven dan in de andere deelgebieden.

In het deelgebied Chaam is het aantal hoofdberoepsbedrijven en de oppervlakte cultuurgrond verminderd, in de andere gebieden was er veelal sprake van een toename. Verder is hier de gemiddelde bedrijfsoppervlakte kleiner, en zijn er relatief meer oudere bedrijfshoofden.

In de deelgebieden Chaam en Ulicoten is de rundveehouderij iets belangrijker dan de intensieve veehouderij, in Baarle-Nassau Oost zijn deze bedrijfstakken vrijwel even belangrijk, en in Baarle-Nassau West is de intensieve veehouderij van meer betekenis dan de rundveehouderij.

In Ulicoten zijn de bedrijven het modernst: de veedichtheid is het grootst, er zijn de meeste ligboxenstallen, en het aantal sbe per bedrijf en per man is er het hoogst.

Enkele slotopmerkingen

De landbouw in Baarle-Nassau heeft in de afgelopen jaren, zo blijkt uit het voorgaande, een zeer voorspoedige ontwikkeling doorgemaakt. Het aantal bedrijven nam nauwelijks af en de agrarische werkgelegenheid bleef nagenoeg op gelijk niveau. Dit was mogelijk doordat men er in slaagde de produktie sterk uit te breiden: voor een gedeelte in de rundveehouderij doch vooral in de intensieve veehouderij.

Het aantal bedrijven dat zich met de rundveehouderij bezig houdt neemt snel af, het aantal intensieve veehouderijbedrijven daarentegen neemt toe. Bedrijven die zich op de intensieve veehouderij richten houden hun grond aan. Wel gebruiken ze deze doorgaans voor een belangrijk gedeelte voor de produktie van ruwvoeder ten behoeve van de rundveehouderijbedrijven. Oppervlaktevergroting van de rundveehouderijbedrijven is door de trage vermindering van het aantal bedrijven vrijwel uitgesloten; wel zijn er vrij ruime mogelijkheden om ruwvoeder aan te kopen. Wanneer er in de komende jaren een wet bodemverontreiniging komt, zal de behoefte aan cultuurgrond bij de intensieve veehouderijbedrijven zeker nog groter worden. Deze ontwikkelingen kunnen consequenties hebben voor de toekomstige inrichting van het gebied. Zo zal men op de rundveehouderijbedrijven een hoger percentage grond bij huis willen aanhouden dan de 60 à 70% die doorgaans als uitgangspunt wordt gesteld. Momenteel heeft twee derde van de bedrijven met melkvee een te kleine huiskavel zodat de koeien niet het hele seizoen kunnen weiden op de kavel waarop de stal staat.

Dat de landbouw in dit ruilverkavelingsgebied uit het oogpunt van het behoud van het aantal bedrijven en werkgelegenheid zo goed functioneert is vooral mogelijk doordat men er in slaagt de produktieomvang uit te breiden. De bedrijven in en nabij de dorpskernen ondervinden hierbij op het ogenblik in toenemende mate problemen als gevolg van de hinder die het bedrijf voor de omwonenden oplevert. Op den duur zal de continuïteit van deze bedrijven slechts gehandhaafd kunnen worden wanneer ze worden verplaatst naar het buitengebied.

Een laatste aspect waaraan in deze slotopmerkingen niet voorbij gegaan mag worden, is de aanwezigheid van Belgische enclaves en het gebruik van Nederlandse grond door Belgische boeren. Een goede verkaveling zal hierdoor extra worden bemoeilijkt.

Appendix

Enkele kenmerken van de landbouwbedrijven in Sniijders-Chaam en Castelré

Voor het gebied Baarle-Nassau is een ruilverkaveling aangevraagd (aangegeven op kaart Noord-Brabant 79198) en heeft de Landinrichtingsdienst het Landbouw-Economisch Instituut verzocht hiervoor onderzoek te verrichten.

Voor het grootste deel van dit gebied is een ruilverkaveling in voorbereiding genomen en hiervoor is, in opdracht van de Landinrichtingsdienst, door het LEI een sociaal-economische verkenning geschreven. Twee gedeelten van het oorspronkelijk aangevraagde gebied zijn echter niet in de voorbereiding van deze ruilverkaveling opgenomen omdat deze waarschijnlijk in aanmerking komen voor de toepassing van de z.g. Relatienota. In het noorden van het aangevraagde gebied betreft dit het gedeelte ten noorden van de lijn Ginderdoor-Dassemus-Kalishoek wat "Sniijders-Chaam" genoemd wordt, in het zuidwesten omvat dit Castelré oostwaarts uitlopend tot Gorpeind dus het dal van het Merkske en wordt "Castelré" genoemd.

In deze appendix zal de landbouwkundige toestand en ontwikkeling in "Sniijders-Chaam" en in "Castelré" afzonderlijk worden gezien en worden vergeleken met "Baarle-Nassau", dit is het gebied waarvoor een sociaal-economische verkenning is geschreven en een ruilverkaveling in voorbereiding is. Bij deze vergelijking wordt uitgegaan van een aantal kengetallen welke achtereenvolgens worden besproken. Daarna zal zowel aan Sniijders-Chaam als aan Castelré een aparte beschouwing worden gewijd.

Oppervlakte van de gebieden

De totale oppervlakte binnen de gebiedsbegrenzing (dus incl. bebouwing, wegen, waterlopen, bossen, woeste grond) is volgens eigen waarneming van Sniijders-Chaam ruim 700 ha en van Castelré ca. 1250 ha; Baarle-Nassau heeft volgens rapport ex art. 32 een oppervlakte van ca. 8150 ha. Het is niet bekend hoeveel van deze oppervlakte uit cultuurgrond bestaat.

De geregistreerde bedrijven en hun grondgebruik

De geregistreerde bedrijven in Sniijders-Chaam hadden in 1978 505 ha cultuurgrond (gemeten maat) in gebruik, die in Castelré 470 ha en die in Baarle-Nassau 5424 ha.

De verhouding hoofdberoepsbedrijven-nevenbedrijven en hun grondgebruik loopt weinig uiteen. In Sniijders-Chaam bestaat 71%

van alle geregistreeerde bedrijven uit hoofdberoepsbedrijven en zij gebruiken 89% van de geregistreeerde cultuurgrond, voor Castelné is dit 69% hoofdberoepsbedrijven welke 87% van de cultuurgrond gebruiken en voor Baarle-Nassau 73% hoofdberoepsbedrijven met 90% van de cultuurgrond.

Ook de gemiddelde oppervlakte van de bedrijven komt veel met elkaar overeen. De hoofdberoepsbedrijven in Sniijders-Chaam zijn gemiddeld 14 ha en de nevenbedrijven 4,5 ha, in Castelné zijn de bedrijven wat groter resp. 15,2 en 4.9 ha en in Baarle-Nassau wat kleiner resp. 13,1 ha en 4 ha.

Hoewel de totale oppervlakte van het gebied Castelné ruim 70% groter is dan van Sniijders-Chaam zijn er minder geregistreeerde bedrijven en is er minder cultuurgrond in gebruik bij de in dit gebied wonenden. Dit komt voornamelijk doordat veel in Castelné gelegen grond in gebruik is bij elders wonenden, hetzij bij boeren in "Baarle-Nassau" hetzij bij Belgische grondgebruikers. Daarnaast zijn er in Castelné grotere oppervlakten bos- en natuurterreinen dan in Sniijders-Chaam.

In de twee gebieden zijn relatief meer grotere bedrijven dan in het blok. De hoofdberoepsbedrijven in Sniijders-Chaam zijn voor 47% groter dan 15 ha, in Castelné voor 52% en in Baarle-Nassau voor 39%.

Het aantal hoofdberoepsbedrijven is in de periode 1973-1978 in Sniijders-Chaam slechts weinig verminderd (0,6% per jaar) terwijl de oppervlakte cultuurgrond iets meer afnam (1,5% per jaar) waarmee dit gebied veel overeenkwam met Baarle-Nassau (resp. 0,4 en 0,2% per jaar). In Castelné was een vrij sterke vermindering van het aantal bedrijven (4,5% per jaar) en in mindere mate ook van de cultuurgrond (3,2% per jaar).

Grondgebruik, bedrijfstype en produktie

Bijna alle grond wordt gebruik ten behoeve van de rundveehouderij: in Sniijders-Chaam wordt 99% van de cultuurgrond gebruikt voor grasland plus voergewassen, in Castelné en Baarle-Nassau 93 à 94%.

De bedrijfsvoering in de twee gebieden is sterker op de rundveehouderij gericht dan in het blok. Gezien naar bedrijfstype bestaat ruim drie vijfde van de hoofdberoepsbedrijven in Sniijders-Chaam en Castelné uit rundveehouderijbedrijven en rond een vijfde uit bedrijven met voornamelijk intensieve veehouderij tegen in het blok elk rond twee vijfde deel, het percentage gemengde "rundvee/veredelingsbedrijven" ligt dicht bij elkaar (16%, 11% en 13%). Van het totale aantal sbe komt in Sniijders-Chaam en Castelné ongeveer twee derde voor rekening van de rundveehouderij en een derde van de intensieve veehouderij terwijl in Baarle-Nassau deze produktietakken vrijwel aan elkaar gelijk zijn.

De totale produktieomvang - het aantal sbe - groeide in Sniijders-Chaam (2,3% per jaar) trager dan in Castelné (4,2% per jaar)

en in Baarle-Nassau (5,3% per jaar). De groei in Sniijders-Chaam lijkt echter veel op die in het deelgebied Chaam (2,7% per jaar) wat een onderdeel is van het blok Baarle-Nassau. Deze groei kwam in Sniijders-Chaam voor rekening van de rundveehouderij en de intensieve veehouderij, in Castelné van de intensieve veehouderij en de tuinbouw en in Baarle-Nassau van de intensieve veehouderij en de rundveehouderij.

In Sniijders-Chaam is de zwaarste rundveebezetting met 2 koeien en 3,1 g.v.e. per ha grasland plus voergewassen, in Castelné wordt 1,6 koeien en 2,27 g.v.e. per ha gehouden en in Baarle-Nassau 1,7 koeien en 2,56 g.v.e. per ha. Het aantal melkkoeien nam toe, in Sniijders-Chaam (met 2,4% per jaar) sneller dan in Castelné (1,2% per jaar) doch trager dan in Baarle-Nassau (3,4% per jaar). Het aantal g.v.e. nam in Sniijders-Chaam, door een sterkere uitbreiding van jongvee en mestvee, relatief iets sneller toe dan in Baarle-Nassau. In Castelné is door vermindering van de aantallen jongvee en mestvee het totale aantal g.v.e. teruggelopen. Op de bedrijven met melkvee in Sniijders-Chaam worden gemiddeld 37 koeien gehouden, dit is evenveel als in Baarle-Nassau en meer dan in Castelné met 29 koeien (en ook meer dan in deelgebied Chaam in het blok met 34 koeien).

De produktietak intensieve veehouderij verschilt per gebied van samenstelling. In Sniijders-Chaam bestaat de intensieve veehouderij voor ruim 90% uit varkenshouderij, in Castelné komt naast ruim 80% varkenshouderij ca. 15% kalvermesterij voor terwijl in Baarle-Nassau naast twee derde varkenshouderij ca. een kwart van de intensieve veehouderij uit kalvermesterij bestaat.

De gemiddelde produktie per bedrijf en per man ligt in deze gebieden lager dan in Baarle-Nassau. Het gemiddelde aantal sbe per bedrijf (166) en per man (136) in Sniijders-Chaam is iets groter dan in Castelné (resp. 158 en 129 sbe) maar in Baarle-Nassau wordt gemiddeld 182 sbe per bedrijf en 150 sbe per man behaald. Toch lagen de gemiddelden van Sniijders-Chaam iets boven en die van Castelné op vrijwel gelijk niveau als in het Zuidelijk Zandgebied met 161 sbe per bedrijf en 129 sbe per man in 1978.

De groei van het aantal sbe per bedrijf en per man was van 1973 tot 1978 in Sniijders-Chaam trager (elk rond 3% per jaar) en in Castelné sneller (elk ruim 9% per jaar) dan in Baarle-Nassau (elk bijna 6% per jaar). In 1973 lag het aantal sbe per bedrijf en per man in Sniijders-Chaam iets hoger en in Castelné veel lager dan in Baarle-Nassau. Sniijders-Chaam heeft zijn voorsprong op Baarle-Nassau verloren, toch bleef het aantal sbe per bedrijf hoger dan in deelgebied Chaam in het blok. De achterstand van Castelné is aanzienlijk verkleind, enerzijds door een snellere vermindering van het aantal bedrijven anderzijds door een sterkere afname van het aantal arbeidskrachten bij een toch behoorlijke toename van de totale produktie.

Leeftijd van de bedrijfshoofden, arbeidsbezetting en bedrijfsopvolging

De meeste bedrijfshoofden op de hoofdberoepsbedrijven zijn jonger dan vijftig jaar: in Sniijders-Chaam is dit 72%, in Castelr  en Baarle-Nassau twee derdedeel (67%).

De arbeidsbezetting vertoont nauwelijks verschillen en ligt op 121   122 vaste mannelijke arbeidskrachten per 100 bedrijven. Alleen in Castelr  is het aantal vaste mannelijke arbeidskrachten in aanzienlijke mate verminderd (ruim 5% per jaar), in Sniijders-Chaam en het blok was slechts een geringe afname.

De opvolgingssituatie vertoont eveneens nauwelijks verschillen: in elk gebied wordt op rond 45% van de bedrijven met een bedrijfshoofd van 50 jaar of ouder een opvolger verwacht.

Vervolgens wordt elk gebied afzonderlijk vergeleken met het ruilverkavelingsgebied Baarle-Nassau.

Sniijders-Chaam

Sniijders-Chaam heeft een globale oppervlakte van 700 ha. In 1978 hadden de geregistreeerde bedrijven van de in gebied wonenden - 32 hoofdberoepsbedrijven en 13 nevenbedrijven - 505 ha cultuurgrond in gebruik.

De verhouding hoofdberoepsbedrijven-nevenbedrijven komt zowel naar aantal als naar grondgebruik sterk overeen met Baarle-Nassau. Ook de gemiddelde oppervlakte vertoont veel overeenkomst, de hoofdberoepsbedrijven zijn gemiddeld 1 ha groter dan in Baarle-Nassau en de nevenbedrijven 0,5 ha.

De vermindering van het aantal hoofdberoepsbedrijven als ook van de oppervlakte cultuurgrond welke zij gebruiken en van het aantal vaste arbeidskrachten dat daarop werkzaam is verschilt nauwelijks van de beperkte vermindering in Baarle-Nassau in de periode 1973-1978.

Evenals in Baarle-Nassau wordt bijna alle grond aangewend ten behoeve van de rundveehouderij. De totale bedrijfsvoering is echter sterker op de rundveehouderij gericht dan in Baarle-Nassau doordat minder intensieve veehouderij voorkomt.

De totale produktieomvang - het aantal sbe - nam toe waarbij de rundveehouderij iets sterker uitbreidde dan de intensieve veehouderij. Deze groei was echter niet half zo snel als in Baarle-Nassau waar de rundveehouderij minstens even snel toenam maar de intensieve veehouderij veel sterker werd uitgebreid. Overigens was de groei van de produktieomvang in Sniijders-Chaam vrijwel even sterk als in deelgebied Chaam (onderdeel van het blok Baarle-Nassau) waar de intensieve veehouderij sterker werd uitgebreid en de veehouderij nauwelijks groeide.

De rundveebezetting, het aantal koeien en g.v.e. per ha grasland en voergewassen, is zwaarder dan in Baarle-Nassau maar het ge-

middelste aantal koeien per bedrijf is even groot. De melkveestapel groeide trager doch het aantal g.v.e. nam iets sneller toe.

De intensieve veehouderij bestaat voor een aanzienlijk groter deel uit varkenshouderij en voor een veel kleiner gedeelte uit kalvermesterij dan in Baarle-Nassau.

Het gemiddelde aantal sbe per bedrijf ligt ca. 9% onder het gemiddelde van Baarle-Nassau, ditzelfde geldt voor het aantal sbe per man. Deze gemiddelden van Snijders-Chaam liggen echter boven die van deelgebied Chaam in het blok en ook boven die van het Zuidelijk Zandgebied.

Bijna driekwart van de bedrijfshoofden op de hoofdberoepsbedrijven is jonger dan vijftig jaar tegen twee derde in Baarle-Nassau. Verder zijn de gemiddelde arbeidsbezetting per bedrijf en de te verwachten opvolging op bedrijven van oudere bedrijfshoofden gelijk aan die in Baarle-Nassau.

Samenvattende slotopmerkingen Snijders-Chaam

Het gebied Snijders-Chaam komt in vele opzichten overeen met het ruilverkavelingsgebied Baarle-Nassau. Dit betreft zowel de verhouding hoofdberoepsbedrijven-nevenbedrijven en het grondgebruik hiervan, de vermindering van het aantal hoofdberoepsbedrijven en de cultuurgrond, het grondgebruik ten behoeve van de rundveehouderij, de groei van de rundveestapel, het percentage jongere bedrijfshoofden, de arbeidsbezetting en de opvolgingssituatie. De bedrijfsvoering is sterker op de rundveehouderij gericht en minder op de intensieve veehouderij. Mede hierdoor is de gemiddelde produktieomvang per bedrijf en per man lager en minder snel gestegen dan in Baarle-Nassau. Niettemin ligt het aantal sbe per bedrijf en per man boven het gemiddelde van het Zuidelijk Zandgebied. Verder is er een zwaardere melkveebezetting en totale veebezetting dan in Baarle-Nassau terwijl het gemiddelde aantal melkkoeien per bedrijf even groot is.

Castelré

Castelré heeft een globale oppervlakte van 1250 ha. In 1978 hadden de geregistreerde bedrijven van de in dit gebied wonenden - 27 hoofdberoepsbedrijven en 12 nevenbedrijven - 470 ha cultuurgrond in gebruik. Gezien de verhouding totale oppervlakte - bij inwonenden in gebruik zijnde oppervlakte is, rekening houdend met een flinke oppervlakte bos- en natuurterrein, het duidelijk dat een aanzienlijk deel van de cultuurgrond in dit gebied in gebruik is bij elders wonenden (landbouwers in Baarle-Nassau, Belgische grondgebruikers).

De verhouding hoofdberoepsbedrijven-nevenbedrijven komt zowel naar aantal als naar grondgebruik sterk overeen met Baarle-Nassau. De gemiddelde oppervlakte van de bedrijven is iets groter: de hoofdberoepsbedrijven zijn 2 ha groter dan in Baarle-Nassau en de nevenbedrijven bijna 1 ha.

Het aantal hoofdberoepsbedrijven als ook de oppervlakte cultuurgrond welke zij gebruiken en het aantal vaste mannelijke arbeidskrachten dat op deze bedrijven werkzaam is verminderde aanzienlijk sneller dan in Baarle-Nassau.

Evenals in Baarle-Nassau wordt bijna alle grond aangewend ten behoeve van de rundveehouderij. De totale bedrijfsvoering is echter sterker op de rundveehouderij gericht dan in Baarle-Nassau doordat minder intensieve veehouderij voorkomt.

De totale produktieomvang - het aantal sbe - nam toe door uitbreiding van de intensieve veehouderij en de tuinbouw (dit laatste op één bedrijf). Deze groei was iets trager dan in Baarle-Nassau waar de intensieve veehouderij eveneens snel toenam terwijl ook de rundveehouderij duidelijk groeide.

De rundveebezetting, het aantal koeien en g.v.e. per ha grasland en voergewassen is iets lichter dan in Baarle-Nassau en het gemiddeld aantal koeien per bedrijf is kleiner. De melkveestapelgroeide trager en het aantal g.v.e. verminderde in tegenstelling tot een groei in het blok.

De intensieve veehouderij bestaat voor een groter gedeelte uit varkenshouderij en voor een kleiner gedeelte uit kalvermestrij dan in Baarle-Nassau.

Het gemiddeld aantal sbe per bedrijf ligt ca. 13% onder het gemiddelde van Baarle-Nassau, dit geldt eveneens voor het aantal sbe per man. Deze gemiddelden van Castelré liggen op hetzelfde niveau als in het Zuidelijk Zandgebied. De afgelopen jaren nam het aantal sbe per bedrijf en per man in Castelré sneller toe dan in Baarle-Nassau waardoor de eertijds grote achterstand is verkleind.

Evenals in Baarle-Nassau is twee derde van de bedrijfshoofden op de hoofdberoepsbedrijven jonger dan vijftig jaar. Verder is ook de gemiddelde arbeidsbezetting per bedrijf en de te verwachten opvolging op de bedrijven van oudere bedrijfshoofden gelijk aan die in Baarle-Nassau.

Samenvattende slotopmerkingen Castelré

Het gebied Castelré lijkt in menig opzicht op het ruilverkavelingsgebied Baarle-Nassau, er bestaan echter ook duidelijke verschillen. De verhouding hoofdberoepsbedrijven-nevenbedrijven en het grondgebruik hiervan komt sterk overeen met Baarle-Nassau, ook het grondgebruik ten behoeve van de rundveehouderij, het percentage jongere bedrijfshoofden, de arbeidsbezetting per bedrijf en de opvolingssituatie. Het aantal hoofdberoepsbedrijven en het grondgebruik verminderde echter veel sneller evenals het aantal arbeidskrachten. De bedrijfsvoering is sterker op de rundveehouderij gericht en minder op de intensieve veehouderij. De veebezetting is echter minder zwaar en het gemiddeld aantal koeien per bedrijf is kleiner. Het aantal sbe per bedrijf en per man groeide aanzienlijk sterker, hierdoor is de eertijds grote achterstand aanzienlijk verkleind en ligt thans op het niveau van de Zuidelijke Zandgronden.

A+B-bedrijven	R.v.k. Baarle- nassau		Snijders- Chaam		Castelrè	
	1973	1978	1973	1978	1973	1978
Aantal bedrijven	379	371	33	32	34	27
vermindering in % per jaar		0,4		0,6		4,5
Ha cultuurgrond totaal	4931	4874	481	447	484	411
vermindering in % per jaar		0,2		1,5		3,2
Ha cultuurgrond per bedrijf	13,0	13,1	14,6	14,0	14,2	15,2
Aant. vaste mann. arb. kr.	462	449	41	39	43	33
vermindering in % per jaar		0,6		1,0		5,2
arbeidskr. per bedrijf	1,22	1,21	1,24	1,22	1,26	1,22
Aantal sbe, totaal	52034	67524	4736	5306	3471	4268
toename in % per jaar		5,3		2,3		4,2
Sbe per bedrijf	137	182	144	166	102	158
toename in % per jaar		5,8		2,9		9,1
Sbe per man	113	150	116	136	81	129
toename in % per jaar		5,8		3,2		9,7
Aantal melkkoeien, totaal	6582	7767	780	880	579	615
toename, index (1973=100)		118		113		106
koeien: per bedrijf met koeien	24	37	25	37	19	29
per ha grasl. + voerg.	1,55	1,70	1,71	1,98	1,35	1,62
Aantal jongvee + mestvee	7943	8320	805	965	714	580
index (1973=100)		105		120		81
per 100 koeien	121	107	103	110	123	94
Ha grasland + voergew.	4256	4559	456	443	428	381
in % van de cultuurgrond	86	94	95	99	88	93
Aantal g.v.e., totaal	10276	11650	1156	1355	908	863
G.v.e. per ha grasl. + voerg.	2,41	2,56	2,54	3,06	2,12	2,27
Aantal bedrijven met koeien	274	210	31	24	31	21
% bedr. met meer dan 30 koeien	27	60	23	50	10	43
bedr. met ligb.stal, aant. (%)		90(43)		11(46)		6(29)
% rundveebedr. (t 1+2)	47	42	67	62	70	63
% veredelingsbedrijven (t 3+4)	20	39	9	22	12	19
% rundvee/vered.bedrijven (t 5)	23	13	21	16	15	11
Sbe: akkerbouw excl. sm+vb	2420	1243	104	16	171	96
snijmaïs+voederbieten	1852	3726	149	250	109	257
rundvee	26025	29110	2953	3318	2378	2281
veredeling	18810	30188	1403	1725	722	1264
tuinbouw	2955	3292	130	3	90	373
% sbe: akkerb. excl. voerg.	5	2	2	0	5	2
snijmaïs+voederbieten	3	5	3	5	3	6
rundvee	50	43	62	63	68	53
veredeling	36	45	30	32	21	30
tuinbouw	6	5	3	0	3	9
Perc. bedrijfsh. tot 50 jaar	67	66	64	72	50	67
Aantal bedrijfsh. 50 jaar e.o.		126		9		9
% met opvolger		46		44		44
% zonder opvolger		39		33		44
% opvolging onbekend		15		22		11

Bijlage 1. Toelichting op enige veel gebruikte termen

1. Telplichtige geregistreerden

De bij de districtbureauhouders in de administratie opgenomen personen die een agrarisch bedrijf hebben met een omvang van minstens 10 standaardbedrijfs-eenheden.

2. Beroepsgroepen

Hoofdberoepsbedrijven = A + B-bedrijven:

A: het bedrijfshoofd besteedt zijn arbeidstijd geheel aan het eigen bedrijf;
B: meer dan de helft van de arbeidstijd wordt aan het eigen bedrijf besteed, tevens heeft het bedrijfshoofd een nevenberoep.

Nevenbedrijven = C, D en S-bedrijven:

C: minder dan de helft van de arbeidstijd wordt aan het eigen bedrijf be-steed;

D: rustende agrariërs of rustende niet-agrariërs met grondgebruik.

S: speciale dan wel afwijkende bedrijven.

3. Standaardbedrijfseenheden = sbe

Standaardbedrijfseenheden zijn een maat voor de economische betekenis van agrarische bedrijfstakken op basis van de benodigde inzet van arbeid, grond en kapitaal. Ook de omvang van een landbouwbedrijf of een bedrijfsonderdeel van een dergelijk bedrijf wordt in sbe uitgedrukt.

Voornaamste gewassen en dieren			
	sbe per ha		sbe per dier
granen	2,5	jongvee	0,7
aardappelen	6,0	melkkoeien	2,5
suikerbieten	6,5	mestvee	0,7
snijmaïs	3,5	mestkalveren	0,4
grasland	1,0	mestvarkens/opfokzeugen	0,18
		fokzeugen	1,40
		legghennen (100 stuks)	1,30
		slachtkuikens (1000)	3,50

4. Bedrijfstypen

Voor de indeling in bedrijfstypen is per bedrijf het aantal standaardbe-drijfseenheden (sbe) berekend voor de akkerbouw, de rundveehouderij, de tuin-bouw en de veredelingsproductie. Afhankelijk van het percentage sbe dat per be-drijf voor deze onderdelen werd gevonden zijn de hoofdberoepsbedrijven ingedeeld in "bedrijfstypen". Onderscheiden zijn:

1. Rundveebedrijven : 80% of meer van de sbe voor rundvee;
2. Overwegend rundveebedrijven : 60-80% voor rundvee;
3. Veredelingsbedrijven : 80% of meer van de sbe voor veredeling;
4. Overwegend veredeling : 60-80% voor veredeling;
5. Rundvee/veredelingsbedrijven: 20-60% rundvee + 20-60% veredeling;
6. Overige gemengde bedrijven
7. Tuinbouwbedrijven : 40% of meer van de sbe voor tuinbouw.

5. Beroepsbeëindiging

Beëindiging van de beroepsperiode door de oudere generatie waarna overdracht van het bedrijf aan de jongere generatie. Bij ontbreken van een opvolger, opheffing van bedrijf of na inkrimping van produktieomvang voortzetting van bedrijf in de D-groep als rustend landbouwers of tuinder.

6. Beroepsverandering

Het gaan uitoefenen van een ander hoofdberoep dan landbouwer of tuinder. Wordt het grondgebruik en/of het vee (gedeeltelijk) aangehouden, dan blijft men geregistreerd in groep C, zo niet, dan is het bedrijf opgeheven en uit de registratie verdwenen.

7. "Blijvers" en "wijkers"

Als blijvers zijn aangemerkt die bedrijven welke op grond van hun omvang, hun groei in het jongste verleden, hun ligging en gebouwensituatie, de kwaliteit van hun ondernemer en/of zijn opvolger, de financiële mogelijkheden en de produktieomstandigheden, zullen blijven voortbestaan. Niet alle bedrijven die als blijvers zijn aangemerkt hebben een eigen opvolger. Deze bedrijven zijn echter dusdanig van omvang, ligging, enz., dat wanneer het huidige bedrijfshoofd ermee ophoudt, er zeker gegadigden voor zullen komen.

Bijlage 2. De verdeling van de bedrijven naar oppervlakte en omvang per beroepsgroep en bedrijfstype

	Aantal hoofdberoepsbedrijven				Aantal nevenbedrijven			
	rundvee- bedrijven	overwegend rundvee- bedrijven	verede- lingsbe- drijven	overwegend veredelings- bedrijven	rundvee/ verede- lingsbe- drijven	overige gemengde bedrij- ven 1)	tuinbouw- bedrijven	Totaal
	'73	'78	'73	'78	'73	'78	'73	'78
Zonder cult.gr.	-	-	8	12	-	-	-	-
0,1 - 5 ha	-	-	21	53	11	7	2	1
5 - 10 ha	14	5	19	8	22	10	17	20
10 - 15 ha	20	15	27	15	-	7	15	20
15 - 20 ha	23	27	24	22	2	1	-	5
20 - 30 ha	18	27	25	23	1	1	-	1
30 ha e.m.	4	5	3	7	-	-	-	1
Totaal	79	79	98	75	41	96	36	50
					89	48	20	8
Tot 50 sbe	9	2	2	-	1	-	3	-
50 - 70 sbe	10	8	6	2	1	5	4	2
70 - 90 sbe	10	7	14	7	6	7	3	3
90 - 110 sbe	10	4	13	4	9	7	1	8
110 - 130 sbe	9	8	9	4	8	15	10	8
130 - 150 sbe	7	3	13	3	2	15	5	4
150 - 190 sbe	14	14	20	11	9	17	5	5
190 - 250 sbe	7	19	17	24	2	14	5	7
250 sbe e.m.	3	14	4	20	3	16	2	9
					4	10	-	-
					16	15	379	371
					8	20	142	136
					4	15	4	116
					2	1	23	18
					3	1	45	29
					1	1	47	26
					-	-	59	42
					1	1	43	33
					2	1	75	62
					2	1	6	45
					-	-	18	74

1) Inclusief 3 bedrijven met minstens 80% van de sbe voor akkerbouw.

Bijlage 3. Enkele gegevens per deelgebied

	Chaeam			Deelgebied			Baarle-nassau West			Baarle-Nassau Oost			Totaal	
	1973		1978	Ulicoten			1973		1978	1973		1978	1973	1978
	1973	1978		1973	1978		1973	1978		1973	1978			
Hoofdberoepsbedrijven														
tot 5 ha	17	26		18	29		8	10		13	19		56	84
5 - 10 ha	41	29		15	10		6	7		21	16		83	62
10 - 15 ha	32	18		25	21		12	15		36	25		105	79
15 - 20 ha	18	19		21	23		15	9		23	74		75	79
20 ha en meer	10	14		26	26		9	11		15	21		60	72
Totaal hoofdberoepsbedrijven	118	106		105	109		50	52		106	104		379	321
tot 90 sbe	42	27		20	13		12	7		18	9		92	56
90 - 110 sbe	15	13		9	8		7	1		16	4		47	26
110 - 130 sbe	22	8		14	13		7	6		16	15		59	42
130 - 190 sbe	26	23		33	20		18	16		41	36		118	95
190 sbe en meer	13	35		29	55		6	22		15	40		63	152
Rundveebedrijven	39	29		16	26		7	9		17	15		79	79
Overw. rundveebedrijven	32	20		18	22		13	8		25	25		98	75
Veredelingsbedrijven	10	26		13	30		8	15		10	25		41	96
Overw. veredelingsbedrijven	9	12		8	13		4	8		15	17		36	50
Rundvee/veredelingsbedr.	15	11		32	14		13	10		29	13		89	48
Overige gemengde bedrijven	5	-		4	-		3	2		8	6		20	8
Tuinbouwbedrijven	8	8		4	4		2	-		2	3		16	15
Ha cultuurgrond totaal	1328	1186		1519	1544		700	710		1385	1434		4931	4874
Ha per bedrijf	11,3	11,2		14,5	14,2		14,0	13,7		13,1	13,8		13,0	13,1
Sbe per bedrijf	120	153		159	204		134	195		136	182		137	182
Sbe per man	103	134		122	165		110	149		114	152		113	150
Ha grasland + voergewassen	1260	1151		1368	1508		539	626		1089	1273		4559	4559
Aantal grootvee-eenheden	2903	2906		3193	3903		1185	1487		2667	2936		9948	11232
Aantal koaien: totaal	2004	2094		2212	2888		766	949		1600	1836		6582	7767
per bedrijf	22	34		28	44		23	35		23	33		24	37
Koaien/100 ha grasl.+voergew.	159	182		162	191		142	152		147	144		155	170
G.v.e./100 ha grasl.+voergew.	230	252		233	259		220	238		245	231		234	246
Aantal bedrijven met koaien	93	62		78	65		33	27		70	56		274	210
Aantl. bedr. met 30 koaien of meer	19	31		34	46		7	16		15	75		75	127
Bedrijven met ligboxenstal	24	24		36	36		9	9		21	21		90	90
Nevenbedrijven:														
aantal bedrijven	57	52		36	32		30	30		19	22		142	136
la cultuurgrond	161	176		72	126		123	146		88	103		443	550

Bijlage 4. Ontwikkeling van het aantal hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfstype

	Bedrijfstype						Totaal
	rundvee- bedrijven	overwegend rundvee	verede- lingsbe- drijven	overwegend veredeling	rundvee/ verede- lingsbe- drijven	overige gemengde bedrijven	
Aantal in 1973	79	98	41	36	89	20	379
Uit de groep gegaan 1)	16	5	4	2	5	8	45
Gebleven bedrijven	63	93	37	34	84	12	334
Naar ander type	15	49	2	22	57	9	1
Uit ander type	31	30	32	35	19	5	3
Gebleven bedrijven in 1978	79	74	67	47	46	8	334
In de groep gekomen 2)	-	1	29	3	2	-	37
Aantal in 1978	79	75	96	50	48	8	371
Gebleven bedrijven: totaal	63	93	37	34	84	12	334
- zelfde type gebleven	48	44	35	12	27	3	179
- naar ander type (horizontaal)	15	49	2	22	57	9	155
Rundveebedrijven							
Overwegend rundvee	25	9	1	1	3	1	15
Veredelingsbedrijven	-	-	2	10	12	-	49
Overwegend veredeling	-	-	20	2	-	-	2
Rundvee/veredelingsbedrijven	5	21	7	20	1	1	22
Overige gemengde bedrijven	1	-	2	1	3	3	57
Tuinbouwbedrijven	-	-	-	1	-	-	9
Uit ander type (verticaal)	31	30	32	35	19	5	155

- 1) Nevenbedrijven geworden of opgeheven.
2) Gesticht of voorheen nevenbedrijven.

Bijlage 5. Omvang van de bedrijfseenheden intensieve veehouderij

Omvang van de eenheden	Aantal hoofdberoepsbedrijven							
	"veredelings- bedrijven"		"overwegend veredeling"		overige be- drijfstypen		totaal	
	1973	1978	1973	1978	1973	1978	1973	1978
Mestkalveren:								
1 - 200 1)	3	4	4	5	15	5	22	14
200 - 400 2)	14	22	6	4	-	1	20	27
400 en meer 3)	-	13	1	4	-	-	1	17
Mestvarkens:								
10 - 200 1)	12	18	13	20	153	92	178	130
200 - 400 1)	3	16	7	9	38	34	48	59
400 - 1100 2)	2	20	3	9	2	13	7	42
1100 en meer 3)	2	1	-	1	-	-	2	2
Fokvarkens:								
10 - 40 1)	1	3	6	3	66	36	73	42
40 - 100 2)	8	26	10	17	37	32	55	75
100 en meer 3)	7	13	2	6	1	2	10	21
Leghennen:								
500 - 5000 1)	2	2	-	1	6	1	8	4
5000 - 12000 2)	2	5	3	1	2	1	7	7
12000 en meer 3)	3	3	-	-	-	1	3	4
Slachtkuikens:								
5000 - 20000 1)	2	1	1	1	5	2	8	4
20000 - 50000 2)	1	4	1	1	1	1	3	6

- 1) Naar huidige maatstaven te kleine eenheden. Door uitbreiding zijn aanzienlijke schaalvoordelen te behalen.
- 2) Vergroting geeft slechts beperkte kostenbesparingen.
- 3) Onder de huidige omstandigheden rationeel, dat wil zeggen doelmatige productie-eenheden voor één arbeidskracht.

Bijlage 6. Ontwikkeling van het aantal hoofdberoepsbedrijven in de periode 1973 - 1988

Leeftijds- klasse 1973	1973 - 1978				1978 - 1983				1983 - 1988			
	Aantal Be- bedr. 1973	roeps- verand. overl.	Rust, ziekte, tre- ding 1978	Toe- ding 1978	Aantal Be- bedr. 1978	roeps- verand. overl.	Rust, ziekte, tre- ding 1983	Toe- ding 1983	Aantal Be- bedr. 1983	roeps- verand. overl.	Rust, ziekte, tre- ding 1988	Toe- ding 1988
	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	+
tot 25 jr.	5	-	-	5	5	-	-	3,7	3,7	-	-	3,3
25 - 30 jr.	29	1	2	15	41	1,0	1,6	8,1	46,5	1,2	1,9	7,3
30 - 35 jr.	39	1	1	11	48	1,2	1,9	5,9	50,8	1,3	2,0	2,0
35 - 40 jr.	62	1	1	8	68	1,7	2,7	2,2	65,8	1,6	2,6	1,3
40 - 45 jr.	55	2	2	2	53	1,3	2,1	1,4	51,0	1,3	11,2	1,3
45 - 50 jr.	65	-	4	1	62	1,6	13,6	1,4	48,2	-	23,6	-
50 - 55 jr.	45	3	10	1	33	-	16,2	-	16,8	-	13,4	-
55 - 60 jr.	37	-	18	3	22	-	17,6	-	4,4	-	4,4	-
60 - 65 jr.	33	-	26	-	9	-	9,0	-	-	-	-	-
65 jr. e.o.	9	-	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Totaal	379	8	71	71	371	7,6	65,9	52,0	349,5	7,0	61,6	47,0
												328

1) Iedere vijfjaarlijkse periode schuiven de leeftijdsklassen één regel hoger.

Literatuur

Derde Nota over de Ruimtelijke Ordening:

Verstedelijkingsnota, deel 2d; regeringsbeslissing

Nota landelijke gebieden, deel 3d; regeringsbeslissing

Streekplan West-Brabant. Provinciaal Bestuur Noord-Brabant, 1970

Facet-Streekplan voor natuurschoon en recreatiegebieden in Noord-Brabant, 1970

Gemeente Baarle-Nassau, Structuurplan, 1978

Districtsbureau voor de Arbeidsvoorziening in de provincie Noord-Brabant, Arbeidsmarktbeschrijving 1977

Berkel, Th.L. van

- Alphen en Riel: sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied ten zuiden van Tilburg.
LEI-publikatie 2.130, Den Haag 1979

Tjoa, Drs. S.A.

- Bedrijfsopvolgingssituatie in de Nederlandse land- en tuinbouw in 1976.
LEI-publikatie 2.120, Den Haag 1978

Ministerie van Landbouw

- Landbouwverkenningen, Den Haag 1977.